

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Waardt, M.J. van de

Citation

Waardt, M. J. van de. (2019, April 3). *De man van 1848 - Dirk Donker Curtius*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/70880> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waardt, M.J. van de

Title: De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Issue Date: 2019-04-03

JOURNALIST EN PUBLICIST

Donker verdedigde niet alleen anderen die gebruikmaakten van de persvrijheid, ook nam hij zelf de pen ter hand om dit recht te benutten en voor hervormingen te pleiten. Dat kwam niet helemaal uit de lucht vallen. Zijn vader en broers hadden eveneens een brede interesse en waren letterkundig onderlegd. Zo had vader Boudewijn al in 1784 een boekje gepubliceerd, dichtte hij – vooral in huiselijke kring – en schreef hij zijn eigen levensschets. In 1806 en 1807 hield hij daarnaast diverse voordrachten bij de Maatschappij Diligentia in Den Haag.¹ Dirks oudste broer Hein gaf vanaf 1805 meerdere theologische leerredenen en verhandelingen uit. In het bijzonder broer Willem was actief als publicist. Tussen 1819 en 1827 had hij een aantal brochures uitgegeven over de waterstaat, het burgerlijk wetboek, staats-huishouding en bestraffing van misdaden. Dirks derde broer Ben was eveneens breed geïnteresseerd, getuige een aantekeningenboek dat hij bijhield.²

Donker was tussen 1828 en 1848 met tussenpozen actief als redacteur en dagbladschrijver. Daarnaast publiceerde hij verschillende brochures, de meeste daarvan in de tweede helft van de jaren dertig. Zijn vlugschriften en artikelen waren vaak kort en hij reageerde hierin met opgewonden toon op actuele gebeurtenissen en misstanden die hij signaleerde. In de diverse dagbladen waaraan hij was verbonden betrof dit veelal kritiek op de in zijn ogen te behoudende grondwet. Zijn publicaties waren vaak reacties op rechtszaken waarin hij als advocaat van de beklaagde partij had opgetreden. De eerste keer dat hij zich via de drukpers publiekelijk liet horen was in 1825, toen hij, weliswaar anoniem, zijn eerste brochure publiceerde. Hier was de aanleiding inderdaad een rechtszaak over een in Donkers ogen ongrondwettelijk besluit van koning Willem I.

Het conflictenbesluit

In 1822 had de koning het conflictenbesluit uitgevaardigd. Dit besluit verbood rechters om administratieve handelingen te beoordelen. Onder de

Franse overheersing bestond dit verbod al, maar was daarna opgeheven. Als gevolg hiervan kwamen de uitvoerende en de rechterlijke macht regelmatig in elkaars vaarwater. Deze juridische bemoeienis vormde voor Willem een beperking van de door hem gewenste centraal geleide overheidsmachine. Hoewel dit besluit in het zuiden vanaf 1827 een van de belangrijkste bezwaren tegen Willems regime zou worden, reageerden weinigen er bij de invoering op.³ Donker deed dit als voorstander van machtscheiding wel. Hij meende dat het de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht aantastte. Zijn brochure is daarom meer dan 'een technisch juridisch betoog', zoals historicus Siep Stuurman stelde.⁴ Het betrof een duidelijke uiting van oppositie tegen het bewind.

Directe aanleiding voor Donkers betoog was een heffing die de stad Den Haag in augustus 1824 boven op de al bestaande belastingen had ingevoerd. Deze accijns was nergens gepubliceerd. Burgers die zich hierdoor verrast en benadeeld voelden, richtten zich tot de rechtbank in Den Haag. Het was niet duidelijk of deze maatregel een administratieve was, zodat het geven van een oordeel aan de uitvoerende macht was voorbehouden, of een juridische, waarover de rechtbank beslissingsbevoegdheid had. Het conflictenbesluit bepaalde dat het oordelen over conflicten tussen verschillende wetten een administratieve aangelegenheid was en dat de rechtbanken zonder toestemming geen bevoegdheid hadden om zich hierin te mengen. Ook het beoordelen of ambtenaren zich in het uitoefenen van hun ambt aan de wet hielden, was een zaak van de uitvoerende macht, en dus uiteindelijk aan de koning voorbehouden. Donker toonde zich teleurgesteld over deze inperking van de rechterlijke macht. Hij bracht naar voren dat het heffen van een niet-wettige belasting een aantasting was van het privaat eigendom, een zaak die volgens de grondwet een oordeel vroeg van de rechter. Als alleen de uitvoerende macht over zijn eigen staatsinstellingen kon oordelen, bestond er geen evenwicht tussen de staatsmachten, omdat er geen beperking zat op de bevoegdheden van de uitvoerende macht. De stelling dat de rechter in het omgekeerde geval zich mogelijk te veel macht toe-eigende, pareerde hij door te betogen dat de rechter nooit zomaar bevoegdheden kon opeisen, omdat hij alleen achteraf en na het aandragen van een zaak zich hierin mengde.⁵

De uitgegeven pleitrede was Donkers eerste publicatie. Hij genoot nog weinig bekendheid, maar toch werd de brochure in positieve zin opgemerkt. Willem van Hogendorp, de zoon van Gijsbert Karel, vond de brochure een 'meesterstuk'. 'Donker is van die mensen die in een oogenblik kunnen omslaan, [...] en voor wiens hart en hoofd ik, niettegenstaande ons volstrekt opposiet standpunt ten aanzien van alle principes, altijd veel achting en genegenheid gevoeld heb.'⁶ Dat Van Hogendorp de anonieme brochure zo snel aan Donker kon toeschrijven, bevestigt de goede banden die de families Donker Curtius en Van Hogendorp onderhouden moeten hebben.

Jarenlang bleef Donker het conflictenbesluit bestrijden. In een andere rechtszaak toonde hij zich voorstander van ‘de Fransche administratieve jurisdictie’, bestuursrechtspraak zoals deze al enige tijd in Frankrijk gold, maar die in Nederland geen ingang had gevonden.⁷ Hij presenteerde deze vorm van rechtspraak, die bij uitstek geschikt was om de verhouding tussen verschillende overheden te regelen, als alternatief voor het door hem zo verfoeide conflictenbesluit.

Het verzet tegen dit besluit ten spijt, bleef het lang bestaan. Pas bij het aantreden van de nieuwe koning Willem II leek er enige beweging te zijn. Begin 1841 had Donker een onderhoud met hem en besprak hij onder meer het conflictenstelsel.⁸ Deze uitnodiging duidde erop dat de koning in de eerste jaren van zijn koningschap veel opener stond tegenover hervorming dan zijn vader en zich door een als radicaal bekendstaande advocaat wilde laten adviseren. In zijn ogen was de wetgevende macht de aangewezen instantie om de zaak te beslechten. Hij betoogde dat het bij vrijwel alle zaken interpretatie van wetgeving betrof en dat er geen betere instantie was om uitleg te geven aan hoe de wet bedoeld was dan de Tweede Kamer. Enkele dagen na het gesprek stuurde Donker een memo, waarin hij zijn ideeën nog eens uit de doeken deed en hij een kant-en-klare wet presenteerde die precies zijn denkbeeld uitdrukte. Tussendoor pleitte hij voor ministeriële verantwoordelijkheid en daagde de koning uit om deze in te voeren: ‘eene Constitutioneele Monarchie met verantwoordelijke Ministers is niet de regering van het gemak, maar van het talent’.⁹ Het duurde echter nog tot 1844 voordat de koning het conflictenbesluit introk en de rechter weer bevoegd was te oordelen over de klachten van burgers die zich in hun recht aangetast voelden.

De Bijenkorf

Donkers strijd tegen het conflictenbesluit was een zaak van lange adem. Ook bij andere hervormingen waarvoor hij pleitte zou hij niet snel resultaat zien van zijn inspanningen. Voor hem was dit geen reden om te stoppen met het publiceren van brochures. In zijn journalistieke carrière hield hij eveneens lang vol. Twintig jaar lang pleitte hij in kranten voor constitutionele hervormingen.

De eerste keer dat Donker als dagbladschrijver op de voorgrond trad, was in 1828. In dat jaar kwam de ontevredenheid met het behoudende bewind van Willem I, dat in de Zuidelijke Nederlanden al langer aanwezig was, eveneens steeds meer tot uiting in de Noord-Nederlandse pers. In Amsterdam verscheen het *Algemeen Handelsblad* voor het eerst. Dit dagblad was de spreekbuis van de Amsterdamse koopliedenstand en als zodanig warm pleitbezorger van economische vrijheden. In dezelfde stad kwam

vanaf september 1829 *De Noordstar* op de markt. Dit blad, waaraan onder anderen Floris van Hall verbonden was, riep naast financiële hervormingen op tot staatkundige veranderingen. Het was in diezelfde jaren twintig dat naar analogie van de Britse *public spirit* de begrippen ‘openbare mening’ en ‘publieke geest’ in zwang kwamen. Liberale publicaties in de pers wakkerden deze aan.¹⁰ Journalisten hadden niet een al te hoog aanzien.¹¹ Desondanks had de schrijvende pers invloed. In 1826 waren in het hele Verenigd Koninkrijk 60.000 personen op een krant geabonneerd. Dit aantal was maar 10.000 lager dan het aantal abonnees in grotere landen als Frankrijk en Engeland. Het grootste deel van de kranten betrof oppositiebladen. De gemiddelde oplage van elk blad lag rond de 600 exemplaren.¹²

1828 was tevens het jaar waarin *De Bijenkorf* het licht zag. Vanaf 5 oktober verscheen het blad tweemaal per week bij de Haagse uitgever Martinus de Lyon. Zoals in vrijwel alle opiniebladen uit deze periode waren nergens namen van auteurs te vinden. De Lyon weigerde de redacteuren te noemen, uiteraard uit vrees voor vervolging, want minister van Justitie Van Maanen en de Haagse politiecommissaris Ampt waren meer dan geïnteresseerd om te achterhalen welke personen aan het blad meewerkten. Uit politierapporten valt een reconstructie te maken van de redactie.¹³

Donker was een van de leidende figuren binnen *De Bijenkorf*.¹⁴ Daarnaast werden Donkers Haagse collega-advocaten Pieter Schooneveld, Isaac Vosmaer en Pieter van Lelyveld in verband gebracht met het blad.¹⁵ De Haagse politiedirecteur Ampt meende zelfs dat een Belgische advocaat, Jean-François Tielemans, die in 1829 naar Den Haag gekomen was, deel uitmaakte van de redactie.¹⁶ Wellicht de interessantste figuur die met *De Bijenkorf* in verband is gebracht, is éminence grise Gijsbert Karel van Hogendorp. De Lyon hintte op een persoon van statuur die zou meewerken aan het blad.¹⁷ Positieve recensies van de brochures die Van Hogendorp eind 1830 uitbracht, zijn aanwijzingen voor zijn medewerking.¹⁸ Tegelijkertijd maakte Van Hogendorp zelf enkele opmerkingen die zijn binding met het blad weer minder aannemelijk maken.¹⁹

De naam *De Bijenkorf* was niet voor niets gekozen, maar ontleend aan een citaat van Voltaire dat het motto van het blad vormde. Als bijen aangevallen werden, mochten ze zich verdedigen. Alleen als de hele korf samenwerkte, konden de bijen samen hun natuurlijke vijand aan.²⁰ In vergelijking met *De Noordstar* en zeker het *Handelsblad* was de krant scherp van toon. Dit uitte zich enerzijds in oproepen tot verregaande hervormingen, anderzijds door de bij tijd en wijle ironische artikelen.

Direct legde de redactie haar geloofsbelijdenis af. Elke regering moest constitutioneel zijn en de krant voegde daaraan toe: ‘Eene grondwettige regering zonder verantwoordelijkheid der Ministers, zoude waarlijk eene belagchelijk iets zijn.’ Ministers waren verantwoording verschuldigd aan de natie, niet in de eerste plaats aan de koning. De onschendbaarheid van

Donderdag, 23 Julij 1829.

(N.° 59.)

(2de Jaargang.)

DE BIJENKORF.

Een overtuigend bewijs dat men aan niemand toegestaan worden toebetrouwd, zonder de openbare rust in de waagehaal te stellen.

(Miss Wright.)

LETTER- EN STAATKUNDIG MENGELWERK.

DE MAATSCHAPPIJ DER ZEDELIJKE BESPOTTING.

Wij, wij zijn voor maatschappen en uitbuiting. Eene handelsmaatschappij, die in vijf jaren de helft van haar kapitaal verteert, is het *non plus ultra* van verhevenheid. — Eene maatschappij van volksvijl, die bij berekening, verrekening of misrekening een goeden vriend weet te vinden, die voor 50 of 60 per cent weg geeft 't gene 100 waardig is, is een voor dien vriend zoo vijtig rekenmeester, dat hij erachat rijk door zal worden. — Eene stoombootmaatschappij, die niet merkt, dat zij alle inkomsten uitdeeltende, ook hare booten, die stijlen, op eet en zoo veel geld uit het fonds der Nijverheid, als water uit de versleten vaartuigen put, is een meesterstuk van menschelijke uitvinding en kan allen worden overtroffen door hare Amsterdamsche zuster, die niets nagedeeld heeft of gindelen zal. — Leven de maatschappijen en het fonds der Nijverheid!

Wij ook willen eene maatschappij oprigten, maar eene die dat bijsoonder zal hebben, dat men er zijn verstand, maar niet zijne heurs hij zal kunnen verliezen; — of er het fonds der Nijverheid wat aan

zal geven, dat dorven wij niet verscheren; maar wij wanhopen er niet aan, indien er leden zijn die gelieven te spotten met de *oppositie*, met de *petitions*, met den *Courrier des Pays-Bas*, met den *Reclameur* of den *Politique*, met alle dagbladschrijvers, (save de Staatscourant en de *Gazette*), met de adressen der Provinciale Staten enz. enz., maar wij vrezen, dat onze luijme maatschappij zich het minst met dat alles zal ophouden en hare leden belagchelijker, dan dit alles zullen vinden de ijdelheid, die om een snijpertje lint, heden afkeurt, wat zij gisteren goed vond, of de domheid, die om hare dierbaarste belangen te behartigen, den onkundigsten beheerder uitroekt; — maar dat alles is *posterioris curae*, genoeg er is geen geld, maar alleen verstand bij te verhezen en dat laatste is bij ons tegenwoordig minder waardig, dan een half ceurje; — Wij stellen dus in: de maatschappij der bespottig; — maar hoe vinden wij er deelnemers voor? een stukje doode schuld geldt aan de heurs meer, dan een snedig gezegde. — Wij weten een middel, wij stellen eene riddersorde in, wij deelen gele, ronde of groene linten uit en de zaak is klaar; — in Frankrijk hield men eens met een lint het volk tegen, dat men met groene bajonetten

de koning hing met de ministeriële verantwoordelijkheid samen. De positie van de koning was door erfopvolging verzekerd en daarom moest de verantwoordelijkheid wel bij de ministers rusten. *De Bijenkorf* reageerde vol afschuw op de Koninklijke Boodschap van 11 december 1829, die de ministeriële verantwoordelijkheid onomwonden afkeurde. Deze verantwoordelijkheid was een veel 'veiliger bolwerk' en moest de koning 'hoeden voor het gevaar' van incompetente ministers. De redactie keerde zich vervolgens duidelijk tegen de regering: 'De val van den heer Van Maanen, zie daar den voornaamsten dienst, die de kamer [...] aan de natie bewijzen kan.'²¹

De Bijenkorf toonde zich een pleitbezorger van burgerlijke rechten. Deze waren niet voor iedereen onbepaald. De krant zag een verschil tussen staatkundige en maatschappelijke gelijkheid. De eerste, gelijkheid van allen voor de wet, was een noodzaak, de tweede, een gelijke maatschappelijke positie, een onmogelijkheid, omdat iedereen een andere mate van welstand had. Dat nam niet weg dat het aan te weinigen gegeven was om over de inrichting van het landsbestuur na te denken. Het blad wilde daarom de publieke geest, 'den openlijken verkondiger van het algemeen gevoelen', laten doorklinken in de regering. Als belangrijkste reden voor de afwezigheid van de publieke geest in het noorden noemde de krant de beperking van het stemrecht. Een uitbreiding van het kiesrecht was een van de speerpunten. Om de publieke geest op te wekken moest de drukpers daarnaast zo min mogelijk in de weg gelegd worden. De autoriteiten gebruikten een beschuldiging van belediging maar al te vaak als reden om de persvrijheid aan banden te leggen. De wet moest nauwkeuriger omschrijven wat nu beledigend was, om zo willekeur en strenge beperkingen te voorkomen. De redactie deed hiertoe vast een voorzet: 'Twee misgrepen der drukpers, buiten laster en belediging van bijzondere personen, behoren slechts strafbaar te zijn; de aansporing tot opstand en de belediging van den onschendbaren persoon des Konings.'²²

Het blad leverde kritiek op de gebrekkige financiële openheid. Het was fel gekant tegen het Amortisatiesyndicaat, dat de eerste beginselen van een constitutionele regering schond. *De Bijenkorf* volgde de beraadslagingen in de Tweede Kamer omtrent de tienjarenbegroting kritisch. Onder meer door erop te wijzen dat de Nederlandse staatsschuld de hoogste van Europa was, drong het aan op een sterke vermindering van de uitgaven. Het moest afgelopen zijn met het bespreken van de overheidsfinanciën achter gesloten deuren. In het verlengde daarvan pleitte de krant voor algehele openbaarheid van bestuur. *De Bijenkorf* was bezorgd over de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Rechters vielen onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Justitie. Juryrechtspraak was een beter alternatief. Dit was vooral een Belgische wens, en de redactie vermoedde dat dit daarom in de noordelijke provincies op zoveel weerstand stuitte.²³

Maar de inhoud van het blad was niet alleen ernst. De naam *De Bijenkorf*

zal zeker mede hebben gedoeld op de steken die het van tijd tot tijd uitdeelde. In veel van de artikelen klonk ironie door, soms in de vorm van milde spot, soms was deze sarcastisch. Een van de eerste artikelen constateerde onder de titel ‘Schrijf niet en spreek niet’ dat schrijvers veel kritiek kregen, om het minste of geringste werden uitgemaakt voor ultraliberaal of revolutionair en gerechtelijk werden vervolgd. De auteurs hekelden het repressieve beleid ten aanzien van de drukpers en zagen de situatie niet verbeteren: ‘Langenhuysen heeft twee maanden vastgezeten, omdat hij een boek heeft herdrukt, dat jaren in omloop was.’²⁴ Onder de noemer ‘Gezegden van een oud staatsman’ – waarbij het voor de lezer onmiddellijk duidelijk was dat hiermee Willem I werd bedoeld – publiceerde de krant enkele citaten: ‘De Staat, dat ben ik, zeide Lodewijk de XIV. Ik zeg: mijne beurs is de Staat’, ‘Eene grondwet is een wasse neus, die men kneedt, zoo als men wil’ en ‘De beste regering is die, waaronder ik en de mijnen de hoogste traktementen krijgen’.²⁵ Het waren juist deze ‘virulente noten’ die politiedirecteur Ampt aan Donker toeschreef.²⁶ Vaak was de ironie milder. Na verkiezingen voor de Haagse stedelijke raad in 1828 meldde *De Bijenkorf* spottend: ‘De constitutionele geest is bij ons zoo levendig, dat velen niet eens weten, dat er eene verkiezing is geweest.’ Een artikel onder de titel ‘Mijn broeder is jonkheer geworden’ stak de draak met de vele adelsbenoeringen van Willem I. Als kritiek op onkundig geleide vennootschappen, waaronder de Nederlandsche Handel-maatschappij, kondigde de krant de oprichting aan van de ‘Maatschappij der zedelijke bespotting’, met als enige doel om domheid in allerlei vormen belachelijk te maken.²⁷

Politiedirecteur Ampt meende dat een groot deel van de krant was gebaseerd op Franse en Engelse ergerlijke en opruiende artikelen, ‘terwijl de artikelen tot aanvulling van hier het overdrevene zijn toegedaan’. Hoewel hij geen directe reden tot onderzoek zag, waren de artikelen in zijn ogen ‘bij continuatie verfoeijelijk slecht’.²⁸ Niet alleen Ampt, maar ook het Haagse gemeentebestuur volgde het blad scherp. De burgemeester van Den Haag sommeerde de krant gegevens over onder meer inhoud en oplage aan te leveren. De redactie publiceerde de brief en vroeg zich af welke wet het gemeentebestuur machtigde om deze vraag te stellen.²⁹ Andere publicisten reageerden eveneens op *De Bijenkorf*. Zo vond Guillaume Groen van Prinsterer het blad ‘allerschandelijkst’.³⁰

De Bijenkorf pleitte nadrukkelijk voor de wensen van de Belgen. Toen in augustus 1830 de opstand in Brussel begon, brak het zuidelijke imago de krant op. De redacteurs wilden liever met een schone lei beginnen en hun hervormingsvoorstellen via een nieuw blad en een andere uitgever verspreiden. Mogelijk speelde onenigheid tussen de redactieleden en uitgever De Lyon over zijn provocaties aan de regering ook een rol.³¹ Donker had inmiddels het initiatief genomen de nieuwe krant *De Standaard* op te zetten. Vanaf 26 september verscheen in *De Bijenkorf* een advertentie voor de enkele

Frans Donker Curtius, Dirks neef en redacteur van De Standaard

dagen daarvoor opgerichte krant. Niet lang daarna deelde uitgever De Lyon mee het blad te stoppen. Het laatste nummer verscheen op 27 januari 1831. De lezers werd aanbevolen op *De Standaard* over te gaan.³²

De Standaard

Het blad *De Standaard* verscheen vanaf 18 september 1830. Donker voerde de redactie samen met zijn twee neven Boudewijn en Frans, zoons van Dirks broer Willem. Beide broers hadden in Leiden rechten gestudeerd en deelden daaraan een kamer.³³ Boudewijn promoveerde daarnaast nog in de wiskunde.³⁴ Na het afronden van hun studies in respectievelijk 1826 en 1828 vestigden ze zich in Den Haag. Boudewijn werd commies bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Frans nam een advocatenpraktijk op. In Den Haag deelden de broers een huurwoning aan de Spuistraat.³⁵ Hun namen stonden nergens in de krant vermeld. Toch was vader Willem niet onverdeeld gelukkig dat zijn zoons samen met zijn broer de redactie van *De Standaard* vormden. Met de radicale toon van het blad was hij het lang niet altijd eens:

‘Het gebrek aan publiciteit in het verbergen der namen werd door het groot verschil van gevoelen tusschen de Zonen van het Lid der Staten-Generaal Donker Curtius van Tienhoven [...] en dezen hunnen dikwijls heftig opbruisenden Vader, die ook met zijn Broeder Dirk over de gebeurtenissen van den dag gewoonlijk met warmte streed, onvermijdelijk geoordeeld, – en toch kon het niet missen, of de toon en inhoud van deze en gene artikelen van *De Standaard* gaf tot uitbarsting van drift aan de ouderlijke tafel aanleiding.’³⁶

Deze woorden zijn opgetekend door de latere Utrechtse hoogleraar George Willem Vreede, die zelf eveneens artikelen voor *De Standaard* schreef. De katholieke uitgever Van Langenhuysen in Den Haag gaf het blad uit. Het verscheen één à twee keer per week. *De Standaard* was qua toon veel serieuzer dan *De Bijenkorf*. Spot en ironie ontbraken volledig, en ook berichten over bijvoorbeeld toneelvoorstellingen die van tijd tot tijd in *De Bijenkorf* verschenen, kwamen in *De Standaard* niet voor. De laatstgenoemde krant concentreerde zich volledig op politieke ontwikkelingen. Het motto van het blad, ‘Verlicht de geesten, kalmeer de hartstochten’, vatte de reden tot oprichting goed samen.³⁷ In de weken na de Belgische Opstand waren er veel onlusten in het zuiden en het blad wilde dat staatkundige hervormingen de rust zouden laten terugkeren. De Belgische afscheiding beschouwde *De Standaard* vanaf eind november 1830 als een *fait accompli*, zeker toen duidelijk werd dat de mogendheden de Belgische onafhankelijkheid steunden. Nadat ook de Tweede Kamer eind 1831 vond dat afscheiding van België

de enige reële optie was, riep het blad de koning op de onafhankelijkheid te accepteren. Vanaf eind 1830 verschoof de inhoud van de krant steeds meer van verslaglegging van actuele gebeurtenissen naar voorstellen voor een nieuwe staatsinrichting door een nieuwe grondwet. Anders dan bijvoorbeeld *De Noordstar* bepleitte, was dit in de ogen van de redactie in de veranderde situatie gerechtvaardigd. Begin 1832 somde *De Standaard* op voor welke hervormingen zij stond:

‘Gelijkheid van allen voor de wet.

Een echt vertegenwoordigend stelsel en dus regtstreekse verkiezingen.
Verantwoordelijkheid van Ministers.

Het regt van ontbinding der Tweede Kamer bij de Kroon.

Zelfstandigheid en onafhankelijkheid der regterlijke magt.

Openbaarheid zooveel mogelijk in alles, bijzonder in de Financien

Geen plannen-makerij noch zoogenaamde *protectie* van Handel, Nijverheid of Schoone Kunsten, ten laste der belastingschuldigen.’³⁸

Dit waren precies de punten waar Donker zich in de jaren dertig en veertig hard voor zou maken.

Een van de aannames van *De Standaard* was, dat nu het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden niet meer bestond, er een nieuwe grondwet moest komen. Bovengenoemde hervormingen dienden hierin opgenomen te zijn. *De Standaard* verklaarde voor volkssoevereiniteit te zijn, een begrip dat velen met het Franse Jakobinisme associeerden. In de visie van de redactie betekende volkssoevereiniteit dat de staatsinrichting gestoeld moest zijn op de wens van het volk. Revolutie keurde zij af. De krant besprak de nodige bezuinigingen. Een eerste voorstel daartoe was het verlagen van de bezoldiging van Tweede Kamerleden. Senatoren hoefden geen vergoeding voor hun werkzaamheden te krijgen. De krant had daarnaast kritiek op het veelvuldig uitreiken van de Militaire Willems-Orde. De redactie vond dat de onderscheiding meer een koninklijke gunst dan een beloning voor daden was geworden.³⁹

Het blad reageerde steeds meer op kritieken van anderen. *De Standaard* beschuldigde het *Algemeen Handelsblad* ervan het Openbaar Ministerie tegen Donkers krant in beweging te willen brengen. De redactie bespeurde dat het animo voor vrijzinnige denkbeelden tanende was. Zij die zichzelf liberaal noemden, konden rond de Belgische omwenteling nog op sympathie rekenen, maar werden niet veel later al verguisd:

‘Liberalen, Jacobijnen en Voorstanders van de revolutie-leer zijn naar het *Handelsblad* geworden woorden van ééne betekenis, en omdat de schrijvers van den *Standaard* zijn liberalen, zijn het dus ook Jacobijnen en Revolutionairen. Nog geen vier jaren geleden wilde een ieder libe-

raal heeten, maar omdat een meinedig Koning uit *Frankrijk* is verjaagd en dit gelegenheid heeft gegeven tot een' opstand in *België*, en *Nederland* zich bij dat alles niet wel heeft bevonden, scheldt men thans de Liberalen voor Jacobijnen en Revolutionairen uit?⁴⁰

Halverwege 1832 vatte *De Standaard* de politieke problematiek kernachtig samen: 'Stilstand, volslagen stilstand in de gedeeltijke wetteloze, gedeeltelijk onvolledige inrigting van het inwendig staatsbeheer. [...] Geene enkele verbetering in onze gebrekkigste wetten en regelen van beheer.' Toch kwam de klad er een beetje in. De redactie leek haar scherpte kwijt en er verschenen steeds minder politiek uitgesproken artikelen. De grootste curiositeit vormde toch wel een artikel over rupsen.⁴¹

Vanaf juli 1832 gooide de redactie het over een andere boeg. Niet alleen de opmaak, maar ook de inhoud van de artikelen veranderde: meer verslagen uit de Tweede Kamer en buitenlandse nieuws en vrijwel geen staatkundige bespiegelingen meer. *De Standaard* was een reguliere krant geworden, hoewel ze aangaf dezelfde principes te blijven houden. Toch bleek dit geen succesvolle aanpassing. Het laatste nummer verscheen op 30 september van dat jaar. Door 'plotseling opgekomen omstandigheden', die niet werden toegelicht, zag de redactie zich genoodzaakt te stoppen. De krant ontkende dat het stoppen door 'bedreigingen of beloften hoegenaamd' kwam.⁴² Het is aannemelijk dat *De Standaard* het momentum verloren had. Toen bleek dat de Belgische ontwikkelingen stagneerden, behandelde het blad meer bijkomstige onderwerpen. De krant ontwikkelde weliswaar een politiek programma, maar vond weinig weerklank.

Dat Donker en zijn neven de redactie van *De Standaard* vormden en dat anderen, zoals Vreede, bijdragen leverden, was niet algemeen bekend. Thorbecke had geruchten opgevangen dat de Zwolse katholiek Herman van Sonsbeeck de hoofdredacteur zou zijn.⁴³ Dat klopte niet, maar ofschoon hij niemand kende die met een van de redactieleden in contact stond, was zijn vermoeden dat 'den jonge Donker Curtius' een van de redacteurs van het blad was een stuk raker. Het blad 'met wier beginsels ik mij niet kan vereenigen' bevatte volgens Thorbecke 'veel oordeel, maar weinig kennis en studie'. Hij achtte het blad weliswaar van 'grootere waarde' dan *De Noordstar*, maar hij wilde 'wanneer het erop aankwam, [...] helpen beletten, dat zijne beginsels de overhand kregen'.⁴⁴

Naast het blad gaf *De Standaard* een tweetal brochures uit over de belangrijkste van de liberale eisen voor de nieuwe grondwet: ministeriële verantwoordelijkheid en directe verkiezingen. Deze waren vooral het werk van Dirks neven Boudewijn en Frans.⁴⁵ Desalniettemin reflecteerden ze tevens Donkers eigen mening over beide onderwerpen. De eerste brochure, over ministeriële verantwoordelijkheid, kwam uit in maart 1831. Na een uitvoerige analyse hoe de ministeriële verantwoordelijkheid in een groot aantal

landen toegepast werd, verklaarde de redactie dat het Franse en Britse model de beste basis vormden voor invoering in Nederland. Als een minister de wet overtrad, moest er net als in de reguliere rechtsgang een beschuldigende en een oordelende partij zijn. De Tweede Kamer, als representant van het volk de dienaar van het belang van de natie, zou de minister in staat van beschuldiging stellen. De Eerste Kamer kon de rol van rechter aannemen en uitspraak doen. De senaat had gezag: doordat de leden door de koning waren benoemd en lang dienden, was de Eerste Kamer minder onderworpen aan de waan van de dag. Een behoorlijke werking van de parlementaire instellingen was wel een noodzakelijke voorwaarde voor de werking van dit systeem. Net zoals in Engeland en Frankrijk kon de Eerste Kamer een straf opleggen door de minister uit zijn ambt te zetten. In uitzonderlijke gevallen kon hij ook een gevangenisstraf krijgen. Een daadwerkelijke veroordeling zag de redactie niet zo snel gebeuren. Het was eerder een waarborg tegen onvoorzichtigheid van bewindspersonen, zodat ze zich bewust waren dat ze verantwoordelijkheid droegen.⁴⁶

De recensenten van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* onderkenden de grondige analyse van de brochure.⁴⁷ Toch kwam er wel wat kritiek, in het bijzonder uit juridische hoek. De Amsterdamse hoogleraar Cornelis Anne den Tex, die een van de redacteuren van *De Noordstar* was, betoogde dat de redactie op een aantal punten te ver doorschoot. Zo ontkende hij dat ministeriële verantwoordelijkheid automatisch koninklijke onschendbaarheid impliceerde. Hij vond daarnaast dat de Eerste Kamer geen straffen kon opleggen voor misdaden die niet als zodanig door het wetboek van strafrecht aangemerkt waren. Ondanks deze bedenkingen meende Den Tex toch dat de redactie zowel in het blad als in de brochure 'meermalen blijken van kennis, oordeel en een groote bedrevenheid hebben gegeven'. Er verschenen veel minder reacties dan naar aanleiding van Donkers *Gemeenzame brieven* enkele maanden daarvoor. Het heeft er alle schijn van dat deze brochure niet zo wijdverspreid en veelgelezen was. Wellicht sloegen het technische onderwerp en de zakelijke toon minder aan. De redactie had aanvankelijk het voornemen om het werk in het Duits te laten vertalen, maar door gebrek aan intekenaren kwam dit plan niet van de grond.⁴⁸

Het tweede stuk dat de redactie van *De Standaard* het licht deed zien, bestond uit een tweetal brieven over kiesrecht. In deze brieven beklagde ze zich over het aristocratisch gehalte van het landsbestuur. De onveranderlijkheid kwam het duidelijkst naar voren in het systeem van levenslange benoemingen voor ridderschappen en stedelijke raden. Pas op het moment dat een van de leden van deze raden overleed, kwam er een vacature. Een tweede kritiekpunt betrof de getraptheid van het kiessysteem. Tweede Kamerleden traden weliswaar periodiek af, maar werden gekozen door Provinciale Staten. De stedelijke raden, de ridderschappen en de landelijke stand benoemden de Staten. De eerste twee bestempelde *De Standaard* als

aristocratisch en de laatste had weinig invloed. Dit maakte de Tweede Kamer niet alleen aristocratisch, maar ook provincialistisch. Kamerleden waren voor hun herverkiezing afhankelijk van Provinciale Staten, waardoor niet het algemeen belang, maar 'bijzondere belangen' gediend werden.⁴⁹

De oplossing was gelegen in het invoeren van een echt vertegenwoordigend stelsel, zoals dat in Frankrijk en Engeland bestond. *De Standaard* meende dat een nieuw systeem van vertegenwoordiging vooral ten goede diende te komen aan de 'nijvere klassen en in het algemeen de welgestelde burgerstand'. Zij waren het die zorg droegen voor de welvaart in Nederland, in ieder geval meer dan renteniers en landadel. Door alleen de bestaande 'milde toepassing van het democratisch beginsel' werd de 'middelstand' gezien als 'blinden of verstandeloozen'. Democratie betekende de invoering van het principe van vertegenwoordiging. Hiertoe waren directe verkiezingen van de Tweede Kamer nodig. De stedelijke raden moesten daarnaast jaarlijks aftreden en de leden dienden door middel van directe verkiezingen opnieuw hun plaats in de raad te verdienen. Dit was zeker geen pleidooi voor een vorm van algemeen kiesrecht. De redactie noemde de verkiezingen van 1798, waarbij alle volwassen mannen die in hun eigen levensonderhoud konden voorzien stemrecht hadden, 'buiten mate overdreven'.⁵⁰

De invoering van een vertegenwoordigend stelsel kon de 'publieke geest' opwekken. De burgerklasse besteedde geen aandacht aan politieke zaken, omdat alleen een kleine bovenlaag zich mocht bezighouden met staatsinrichting. Een vertegenwoordigend systeem stelde de belangen van burgers veilig. Dit voorkwam niet alleen opstanden en revoluties, maar zorgde er eveneens door regelmatige volksinvloed voor dat de publieke geest zich kon ontwikkelen. De redactie wees aristocratie niet af. Ze meende dat onveranderlijkheid en stabiliteit wel degelijk functioneel waren in het landsbestuur, maar dat dit niet de enige principes waren waarop het bestuur gegrondvest kon zijn. De regering en de Eerste Kamer vormden bij uitstek aristocratische instellingen, zij moesten steun vinden bij een vertegenwoordigende Tweede Kamer. Omgekeerd zou de Tweede Kamer draagvlak moeten zoeken en hierdoor hielden aristocratie en democratie elkaar in evenwicht. Hoe dit democratisch principe precies vorm kreeg en wie het kiesrecht moesten hebben, wilde de redactie in een volgende brief aankondigen.⁵¹ Deze is nooit verschenen.

Dat deze derde brief over het kiesrecht niet verscheen, zal ermee te maken hebben gehad dat het liberalisme enigszins terug in de luwte was gedrongen. Het derde deel van Donkers *Gemeenzame brieven*, dat hij in 1833 publiceerde, had eveneens weinig indruk gemaakt. Volgens De Bosch Kemper was dit 'wel een bewijs hoe de openbare meening Conservatief, ja reactionair was geworden'.⁵² De zuidelijke grieven en de opstand in Brussel hielden rond 1830 de gemoederen bezig en voedden de discussie over staatshervormingen. De reacties op *De Standaard* en de *Gemeenzame brieven* dateren

bijna allemaal van december 1830 en januari 1831. Toen duidelijk werd dat de afscheiding onomkeerbaar was en een patstelling ontstond, verstomde het debat weer. Velen leken de interesse in hervormingen net zo snel te verliezen als deze was opgekomen. Er waren daarnaast urgentere problemen dan staatsinrichting. De financiële situatie van het land was onder meer door hoge militaire uitgaven slechter geworden. De landbouw had het de eerste paar jaren van het decennium erg zwaar en in 1832 brak een cholera-epidemie uit. In diverse steden vonden belastingoproeren plaats.⁵³ Zelfs tegenstanders zagen dat de tijd niet rijp was voor hervormingsvoorstellen: ‘Men heeft thans bijna geene ooren of oogen, om te vernemen, of te lezen, wat over soortgelijke onderwerpen wordt gezegd of geschreven.’⁵⁴

Toen *De Standaard* ophield te bestaan, stopte ook Donker vanaf eind september 1832 voorlopig met zijn journalistieke activiteiten. Henri Box suggereerde dat de redacteurs van *De Standaard* meewerkten aan *De Onpartijdige*, dat van 1833 tot 1839 verscheen.⁵⁵ Dit vermoeden kwam vooral voort uit het gegeven dat de Haagse uitgever Van Langenhuysen, waar *De Standaard* en Donkers *Gemeenzame brieven* eveneens verschenen, het blad uitgaf. De kwaliteit van de politieke stukken was daarnaast dusdanig, dat hier waarschijnlijk een politiek goed ingevoerd persoon achter zat. De standpunten die het blad verkondigde, kwamen overeen met die van Donker. Niet alleen riep *De Onpartijdige* op tot een herziening van de grondwet met daarin de elementen waar hij eerder voor had gepleit, ook steunde de krant de Afscheidenen die hij verdedigde.⁵⁶ Het lijkt daarmee niet uitgesloten dat Donker in ieder geval van tijd tot tijd artikelen aan *De Onpartijdige* leverde.

De rechtsmacht van hoogheemraadschappen

Omdat Donker met zijn publicaties geen gehoor vond, concentreerde hij zich na 1832 weer op zijn advocatenpraktijk. In de zaken die hij bepleitte, vond hij aanleiding om de staatsinrichting ter discussie te stellen. In 1834 raakte Donker betrokken bij een zaak die diende voor het Hoogheemraadschap van Rijnland. Het betrof hier prealabele – aan de grondwet voorafgaande – bevoegdheden, waarvan Donker een verklaard tegenstander was. De heemraden moesten zich uitspreken of de eigenaren van landerijen in een polder bij Zwammerdam dienden op te draaien voor het onderhoud van een brug. Donker ging in zijn pleitrede voor de landeigenaren niet inhoudelijk op dit voorval in, maar gebruikte de zaak om de bevoegdheid van de hoogheemraadschappen om recht te spreken ter discussie te stellen. Gedurende het ancien régime bezaten diverse instellingen rechtsmacht, zo voorzagen ook universiteiten in hun eigen rechtspraak. Donker betoogde dat deze macht door de Franse wet in 1810 was afgeschaft. Hoogheemraad-

schappen hadden vanaf dat moment alleen nog taken met betrekking tot administratie en beheer van de inlandse polders en wateren. Hij beargumenteerde dat alle verdere wetgeving alleen over beheer en administratie sprak en dat geschillen bij de gewone rechter werden beslecht.⁵⁷ De grondwetten van 1814 en 1815 voorzagen eveneens niet in een rechtsmacht buiten de reguliere rechtbanken.

Belangrijker nog, Donker betoogde dat het toekennen van een rechtsmacht aan organen zoals hoogheemraadschappen niet paste binnen de moderne inzichten omtrent staatsinrichting. De constructie dat de heemraden zowel aanklaagden als rechtspraken, druiste in tegen de geest van machtscheiding, zeker omdat er sinds de Franse overheersing de facto geen beroepsmogelijkheid meer was door de afschaffing van het Hof van Holland. De wetgevende en uitvoerende macht konden wel deels samenvallen, zoals dat het geval was bij de bestuurlijke en administratieve taken van het hoogheemraadschap. Donker vond dat het toekennen van een macht buiten de rechterlijke macht niet paste in de rechterlijke eenheid en de machtscheiding die de grondwet voorstond. Aan de zaak zelf besteedde hij in zijn pleitrede slechts een paar alinea's. Feitelijk vroeg hij de heemraden de zaak af te doen door zichzelf incompetent te verklaren. Het zou de heemraden sieren wanneer zij hun eigen ongrondwettigheid erkenden.⁵⁸

Donker pleitte niet alleen bevlogen voor het Hoogheemraadschap van Rijnland, hij wilde zijn pleidooi daarnaast uitgeven om zo het publiek buiten de rechtszaal te bereiken. Het was de eerste publicatie waarop hij zelf als auteur vermeld stond. In de jaren erna zagen nog twee brochures van zijn hand over dit onderwerp het licht. Verbaasd over alle reacties die hij kreeg, vergeleek hij criticiasters die de rechtsmacht van heemraden verdedigden met degenen 'die de oude lappen der 13de en 14de eeuw zeer geschikt vinden om daarmede de nieuwe kleederdracht van onzen tijd te herstellen'. Hij verdacht hen van een misplaatst verlangen naar het verleden, waardoor ze goedpraatten wat in essentie fout was. Donker bespeurde een inherente weeffout in het systeem, een 'wangedrocht' dat drie machten in zich verenigde. Heemraden die rechtsmacht nastreefden, waren daarop uit vanwege verkeerde motieven. Doordat de machten geconcentreerd waren in één orgaan, konden de 'dijk-, water- en kroos-rechters' hun eigen feilen bedekken. Omdat ze zowel uitvoerden als rechtspraken, konden de heemraden elk optreden legitimeren: 'de beheerder die u foltert, wettigt door een vonnis zijne mishandeling en smoort uwe klachten, in naam der wet, die hij vertreedt'. Naast deze principiële punten zocht Donker zijn argumentatie in diverse wetsteksten en besluiten. Tegenstanders suggereerden dat hij de rechtsmacht van de heemraden impliciet erkende door voor hen te verschijnen. Donker wees dat resoluut van de hand. Om zijn punt te maken, moest hij dit doen bij de rechters wier rechtsmacht hij ontkende. Bovendien, zo vergeleek hij, 'ik moet in den schouwburg aan de deur

de intrée-kaart betalen, al is het ook, dat ik kom, om het stuk uit te fluiten'.⁵⁹

Het was weinig verrassend dat Donker de zaak bij het Hoogheemraadschap van Rijnland verloor. De heemraden verklaarden zich bevoegd om recht te spreken en bepaalden dat de inwoners van Zwammerdam alsnog moesten betalen voor het onderhoud van de brug. Als reactie hierop raadde Donker zijn cliënten aan niet meer voor de heemraden te verschijnen. Toen het hoogheemraadschap vervolgens het vonnis ten uitvoer wilde brengen door beslag te leggen op een molen in Zwammerdam, zocht Donker zijn heil bij de burgerlijke rechter. Hij betoogde dat beslaglegging feitelijk een aantasting van het eigendom was, aangezien het hoogheemraadschap geen rechtssprekende macht bezat en dus geen titel had om het vonnis uit te voeren. Aangezien het in zijn ogen om een eigendomszaak ging, was de rechtbank in Den Haag bevoegd te oordelen. Het kwam Donker daarnaast zeker gelegen dat een andere rechtbank zich nu moest uitspreken over de rechtsmacht van het hoogheemraadschap, want hij beseftte dat het wel veelgevraagd was om de heemraden te dwingen zichzelf onbevoegd te verklaren. Hij herhaalde in de pleitrede voor de rechtbank zijn eerdere argumenten, maar de rechtbank wilde zich niet wagen aan een uitspraak die de legitimiteit van de tenuitvoerlegging van het vonnis – en daarmee de rechtsmacht van het heemraadschap – in twijfel trok. Donker meende dat de rechtbank dit deed uit vrees en daarmee bleef de status-quo gehandhaafd. Zijn rechtsmiddelen om deze misstand aan de kaak te stellen waren inmiddels uitgeput, maar hij bleef zich verwonderen dat alle oude rechtbanken buiten functie waren gesteld, maar blijkbaar alleen de heemraadschappen niet.⁶⁰ De Leidse advocaat Guillaume Pierre van Outeren, die de verdediging van het heemraadschap op zich nam, meende dat Donker al voorafgaande aan de zitting de bedoeling had gehad om zijn betoog uit te geven. Als reactie hierop publiceerde hij zelf zijn pleitrede ook. Van Outeren verdedigde de rechtsmacht van de hoogheemraadschappen. Desalniettemin had hij bewondering voor 'het talent van mijnen Confrère' Donker als '[één] der bekwaamsten onzer Advocaten'. Van Outeren meende dat Donker onderbouwing voor zijn stelling zocht in Franse wetten, terwijl hoogheemraadschappen bij uitstek Nederlandse instellingen waren die in het buitenland niet voorkwamen. Polder- en dijkbewaking waren specifieke taken, die net als bijvoorbeeld militaire aangelegenheden bijzondere kennis en competenties vereisten. Daardoor was het niet meer dan logisch om de rechtsmacht bij de heemraadschappen te beleggen. Weliswaar stond hun bevoegdheid niet expliciet in de grondwet genoemd, maar uit besluiten van Willem I en jurisprudentie bleek volgens Van Outeren dat deze altijd impliciet was aangenomen en dat hier geen discussie over bestond.⁶¹

Donker bleek toch een gevoelig punt aangeroerd te hebben. De door hem aangezwongelde discussie werd tot in de Tweede Kamer gevoerd. Zelfs het

gematigd conservatieve Kamerlid Frederik van Rappard erkende dat er onzekerheid over de rechtsmacht van hoogheemraadschappen bestond en verklaarde er zelf tegen te zijn.⁶² Het oppositionele Kamerlid Daniël van Alphen, zelf hoogheemraad van Rijnland, meende daarentegen dat de rechtsmacht bestond en grondwettig was. Van Dam van Isselt constateerde dat er ‘eene volslagen regeringsloosheid heerscht’, omdat niemand wist welke wetten golden.⁶³ Zelfs de voorzitter van de Tweede Kamer, Herman Jacob Dijkmeester, mengde zich in het debat dat Donker was begonnen. Hij erkende vóór de publicatie van Donkers brochure nooit getwijfeld te hebben aan de rechtsmacht. Dijkmeester liet wel weten dat Donkers stelling alleen stand kon houden als deze bevoegdheid uitdrukkelijk was afgeschaft. Dat was in zijn ogen niet het geval. Over de wenselijkheid van afschaffing van de rechtsmacht van heemraden sprak hij zich negatief uit.⁶⁴

De wet op de rechterlijke organisatie van 1838 liet de vraag of heemraden rechtsmacht hadden onbeantwoord. In een civiele zaak in datzelfde jaar kregen de inwoners van Zwammerdam wel alsnog gelijk. De rechtbank in Den Haag concludeerde dat de heemraden ‘geen behoorlijke en wettige executoriale titel’ hadden en dat het beslag op de molen in Zwammerdam daarom onwettig was.⁶⁵ De nieuwe koning Willem 11 leek welwillender te zijn om juridische hervormingen door te voeren. Hij raadpleegde Donker hierover in februari 1841.⁶⁶ Enkele maanden later schafte hij bij wet de rechtsmacht van hoogheemraadschappen af.⁶⁷ Of de koning al eerder van plan was om deze wet in te dienen en Donker daarom heeft uitgenodigd of dat deze laatste Willem 11 daartoe heeft aangezet, is moeilijk te bepalen. Zeker is wel dat Donker content was met de afschaffing en waar hij kon de koning van de noodzaak hiervan heeft willen overtuigen. Later noemde Donker zijn poging om de rechtsmacht van heemraadschappen aan te pakken ‘een zevenjarige oorlog’. Het succes schreef hij dan ook op zijn eigen conto.⁶⁸

Aan de rechtsmacht van heemraden was dan weliswaar een einde gekomen, maar er waren tal van andere zaken waar eeuwenoude ongeschreven rechten botsten met de nieuwe gecodificeerde rechtspraktijk. Zo stond Donker cliënten bij die wegens ‘aloude plaatselijke dijkregten’ – die nooit waren vastgelegd – werden aangeslagen voor dijkonderhoud.⁶⁹ Een ander onderwerp waar deze onduidelijkheid naar voren kwam, betrof de zogenaamde heerlijke rechten: oude aanspraken van oorspronkelijke eigenaren van grond, die nooit op papier waren gezet. Donker verzette zich tegen de dertiende penning, een middeleeuwse belasting die inhield dat bij verkoop steeds een dertiende deel van de waarde van de grond aan de oorspronkelijke leenheer moest worden betaald.⁷⁰ Ook met betrekking tot het tiendrecht – het recht van de eigenaar van de grond op een tiende van de opbrengst – voerde Donker processen. Voor de Hoge Raad stond hij samen met zijn compagnon Piet Blussé twee heren bij die waren aangeslagen voor een tiende van de opbrengsten van het land, terwijl ze daar eerder nooit

voor waren belast. Het hof in Gelderland had geoordeeld dat dit een heerlijk recht was, ooit uitgeoefend door de koning, dat overgegaan was op de staat. De Hoge Raad vond dat alleen de aanspraak op het tiendrecht niet voldoende was voor het innen ervan, dit moest daadwerkelijk in het verleden zijn gebeurd om het recht te laten gelden.⁷¹ De Raad besliste dat tiendrechten geen private overeenkomst waren, maar de kracht van een wet hadden. De raadsheeren volgden Donker in zijn pleidooi dat het Gelderse hof de wet verkeerd had uitgelegd.⁷²

Niet alleen het gewoonterecht en de rechtbanken van het ancien régime, maar ook de reguliere rechtspraak volgde Donker kritisch. Het was naar zijn mening een ‘ambten-fabriek’ geworden, waar het najagen van een positie belangrijker was dan de kwaliteit van de juristen.⁷³ Hij verwonderde zich ondertussen over zijn ‘langmoedige en soms vrij onverschillige landgenoten’. Iedereen kon om het minste of geringste voor de rechter verschijnen, terwijl de ‘onpartijdigheid en onafhankelijkheid van dien magistraatspersoon’ niet gewaarborgd was. Een rechter zou zich ‘niet blindelings door eene Koninklijke mening mogen laten leiden’. Bovendien kon ‘een woord des Konings [de grondwet] niet omver stooten’. Donker hekelde ‘blinde onderwerping’ aan alle documenten met de naam van de koning erop.⁷⁴

IJzeren wegen

Naast zijn advocatenpraktijk en zijn constante pleidooien voor hervorming was Donker eveneens geïnteresseerd in de technologische ontwikkelingen van zijn tijd. De belangrijkste hiervan was de introductie van de stoomtrein. Weinig verrassend was hij benieuwd naar de maatschappelijke en staatkundige effecten die dit nieuwe vervoermiddel kon hebben. Zijn interesse werd waarschijnlijk gewekt toen de Amerikaanse uitvinder Henry Pinkus hem in 1835 benaderde om in Nederland een octrooi aan te vragen.⁷⁵ Pinkus’ vinding betrof een ‘atmosferische’ spoorweg, waarin perslucht voertuigen voortdreef via een buis naast de spoorweg. Zijn idee bleek niet levensvatbaar, maar hij had bij Donker wel een fascinatie voor het fenomeen spoorwegen losgemaakt.

In 1837 had Donker een reis gemaakt naar België om daar de spoorwegen met eigen ogen te aanschouwen.⁷⁶ Tussen Brussel en Mechelen reed in 1835 de eerste trein van het Europese vasteland, een jaar later werd deze lijn naar Antwerpen doorgetrokken. Niet veel later publiceerde Donker twee brochures waarin hij duidelijk zijn bewondering voor dit nieuwe vervoermiddel tentoonspredde. Dit betoog was in het bijzonder als politiek pleidooi bedoeld.⁷⁷ Door de weigering om België te erkennen, was de Nederlandse economie er erbarmelijk aan toe. Het land was afhankelijk van het buitenland, maar alle verbindingen met het zuiden waren geblokkeerd. La-

gere klassen hadden steeds minder werk, terwijl de gezeten klasse uit was op ‘posten-bejag’. ‘Eigene bronnen van welvaart’ moesten worden gevonden zodat geldschieters bereid waren te investeren, zodat anderen ‘werk en billijk loon’ kregen. De oplossing hiervoor vond Donker in de spoorwegen. Uitgesproken lyrisch was hij over ‘de stoomwagen, dat meesterstuk van uitvinding’, ‘kind der vrijheid’, en hij verwonderde zich ‘hoe de mensch, met een weinig vuur en water, het middel heeft gevonden, om de renkracht van het paard te overtreffen en de vlucht der vogelen te evenaren, en duizenden te gelijker tijd op dien ongelooflijken togt mede te voeren’.⁷⁸

Nederland moest net als België snel met de aanleg van een spoorlijn naar Duitsland beginnen. Ons land miste de grondstoffen die nodig waren voor een sterke industrie en was daarom afhankelijk van handel. De locatie in Europa was hierbij een voordeel: overslag van goederen in de havens zorgde voor een economische impuls terwijl Nederlandse versproducten langere afstanden konden afleggen. Andere bedrijfstakken, zoals scheepswerven en zeilmakers, profiteerden mee.⁷⁹ Donker vond de plannen om een spoorlijn van Amsterdam naar Haarlem aan te leggen aardig, maar betoogde dat de echte meerwaarde in verbindingen naar Frankrijk en Duitsland zat. Daarom moesten er twee ‘ijzeren armen’ komen: van Amsterdam over Utrecht en Arnhem naar Duitsland, direct gevolgd door een spoorlijn van Utrecht over Rotterdam naar België en Frankrijk.⁸⁰ Hoewel hij voorstander was van private aanleg, zag Donker in dat er een algemeen belang kleefde aan de totstandkoming van een railnetwerk. Een speciale rechtspositie voor ondernemingen die aan de aanleg van de spoorwegen werkten was nodig. Donker stond een model voor dat gelijk was aan dat van Engeland, ‘de zetel [...] van politieke en burgerlijke vrijheid en openbare beoordeling’. Het was aan het parlement, de ‘regtbank der openbare mening’, om bezwaren tegen de aanleg te horen en te oordelen over de bepalingen waaronder een spoorlijn al dan niet gebouwd mocht worden. Particulieren moesten weliswaar schadeloos gesteld worden, maar uiteindelijk wijken voor het algemeen belang.⁸¹ Naast de aanleg diende de exploitatie van de spoorwegen eveneens in particuliere handen te komen. Beide waren in zijn ogen niet los van elkaar te zien.⁸² Wel was hij zo pragmatisch dat hij liever staats-spoorwegen zag dan helemaal geen spoorwegen. Alles moest in dienst staan van een snelle constructie.

Het achterblijven van de ontwikkeling van een spoornetwerk was volgens Donker exemplarisch voor de ontwikkeling van politieke vrijheden in Nederland. Het floreren van de economie en de uitbreiding van deze vrijheden gingen hand in hand. Doordat er geen vrijheid op staatkundig, burgerlijk en godsdienstig gebied was, ontbrak er het nodige aan de ontwikkeling van politieke rechten. Zonder deze vrijheden miste eenieder die een initiatief wilde ontplooiën de ‘prikkel der belooning’.⁸³ Daarnaast had Donker oog voor de menselijke aspecten van het nieuwe vervoermiddel. Hij onder-

kende dat het effectief kon worden ingezet voor grootschalige troepenverplaatsingen tijdens oorlog, maar zag meer heil de trein te gebruiken om mensen 'tot elkander te brengen' en 'scheidsmuren af te breken'. 'Verkeer, ten einde elkander in regtvaardigheid en liefde te versterken, is het einde-lijke doel.'⁸⁴

Van Donkers eerste brochure was snel een tweede druk nodig. De *Arn-hemsche Courant* was buitengewoon positief en noemde het stuk in een recensie van vier kolommen 'de waarheid [...] in eenen onbekrompen en levendigen redeneertrant'. De krant plaatste het vlugschrift als stem van 'belanglooze onafhankelijkheid' tegenover behoudzucht en 'gehoorzame onderdanigheid'. Het pleidooi voor de spoorwegen 'moet een' geweldigen schok toebrengen aan den staat van sluimering, waarin de publieke geest, in de laatste jaren was vervallen'. De krant prees Donkers 'onafhankelijk en standvastig karakter'.⁸⁵ De liberale advocaat Themmen noemde de brochure in het *Algemeen Handelsblad* 'allermeesterlijkst'. Hij zag in het stuk 'van den zoo beroemden Haagschen Advokaat Donker Curtius' bevestiging dat er zo snel mogelijk spoorwegen moesten worden aangelegd.⁸⁶

Kritiek kwam er niet zozeer van tegenstanders van spoorwegen, als wel van hen die meenden dat Donker het onderwerp uit staatkundige motieven aangreep om zijn hervormingen te bepleiten en de loftrompet over België stak. Het pro-Belgische sentiment sprak naar de mening van een anonieme pamfletschrijver zodanig van de pagina's van zijn brochure, dat hij meende dat deze 'onder den indruk eener zuidelijke luchtstreek geschreven ware'. De schrijver zag in Donkers pleidooi een voorwendsel om op basis van ongunstige voorwaarden tot een vergelijk met het zuiden te komen.⁸⁷ De Amsterdamse letterkundige Jacob de Vos noemde de eerste brochure van Donker een 'ellendige libel' en meende dat het onderwerp slechts een dekmantel was om 'allerleije onbeschofte aanmerkingen tegen het gouvernement' te maken. Aan de bekwaamheid van Donker als advocaat, over wie hij goede verhalen had gehoord, twijfelde hij niet.⁸⁸ Overtuigd dat het Donker te doen was om zijn liberale hervormingen te bepleiten, overwoog Henri Box een reactie te schrijven, maar deed dit uiteindelijk niet.⁸⁹ De Leidse hoogleraar Van Assen noemde de brochure 'gemeen, brutaal, onwaar'.⁹⁰ Thorbecke vond het boekje een 'booze prul'.⁹¹

Donker vond desalniettemin dat hij zijn mond open moest doen:

'ik *kan*, ik *wil* niet zwijgen, als ik middelen van redding zie; ik reik den drenkeling eenen stok ter redding toe; ik roep den onbedreven ruiter toe: stijg af, gij zijt uw paard niet meester; wil nu de eerste niet zien, noch zijne handen uitsteken, wil de andere niet hooren; het zij zoo, ik heb het mijne gedaan'.⁹²

Er is vaak betoogd dat Donker met deze ‘onbedreven ruiter’ koning Willem I bedoelde.⁹³ Of dit echt zijn bedoeling was, valt te betwijfelen. Het zou hem naar alle waarschijnlijkheid niet alleen direct een proces hebben opgeleverd, ook strookte dit niet met de positie die hij de koning in het staatsbestel toedichtte. Donker zag de vorst niet zozeer als de kwade genius achter het systeem, maar als hoofd van de uitvoerende macht, gedirigeerd door zijn ministers als belangrijkste adviseurs. In eerdere publicaties bekritiseerde hij niet de koning, maar diens ministers. Als hij al iemand specifiek aan wilde duiden met de beeldspraak, zou dat veel eerder Van Maanen als representant van het door Donker verfoeide regime geweest kunnen zijn. Hij kan zijn metaforen eveneens in algemene zin bedoeld hebben.

In september 1839 reed de eerste trein tussen Amsterdam en Haarlem, maar de aanleg van het spoorwegnet vorderde in vergelijking met de omringende landen niet erg. Er waren plannen om een Rijnspoorweg van Amsterdam via Utrecht naar Arnhem aan te leggen, maar de regering stelde eerst een adviescommissie in. De *Arnhemsche Courant* vond dat er al te veel tijd was verdaan met commissies en meende dat de vraag omtrent de noodzaak afdoende was beantwoord door ‘eenen helderzienden regtsgeleerde uit ’s Hage’.⁹⁴ Na zijn twee publicaties over de stoomtrein bleef Donker geïnteresseerd in vooruitgang en techniek. In januari 1839 trad hij nog op voor Parijzenaar C. Bartholony, namens wie hij een octrooi aanvraag ‘op de invoering van zekere nieuwe middelen van voortstuwing, toepasselijk op de stoomvaart’.⁹⁵

Arnhemsche Courant

Aan het einde van de jaren dertig leek de publieke opinie wat opener te staan voor ideeën over hervormingen en de toekomst van Nederland. Op dat moment deed zich voor Donker weer een gelegenheid voor om journalistieke activiteiten te ontplooiën, ditmaal bij de *Arnhemsche Courant*. Deze krant was sinds 1816 eigendom van Carl Albert Thieme, die als een van de eersten in Nederland zijn redacteurs vrijliet in de keuze en inhoud van artikelen. Het blad had lange tijd een gematigd hervormingsgezinnd karakter, maar was veel meer te vergelijken met het *Algemeen Handelsblad* dan radicalere bladen als *De Bijenkorf*, *De Noordstar* en *De Standaard*. Na de Belgische omwenteling werd de toon van de krant – net als de openbare mening en andere pers – behoudender.⁹⁶ Dit veranderde rond 1837, toen Theo Roest van Limburg het hoofdredacteurschap op zich nam.

Roest van Limburg had in Luik en Gent rechten gestudeerd en begon met schrijven toen hij na zijn promotie in 1831 geen baan kon vinden.⁹⁷ Zijn publicaties vielen in de smaak en Thieme nam hem in 1837 aan als medewerker van zijn krant. Waarschijnlijk werd hij pas een paar maanden later

*Theodorus Marinus Roest van Limburg, tussen 1837 en 1841
hoofredacteur van de Arnhemsche Courant. Foto ca. 1870*

hoofredacteur. Vanaf begin 1838 kregen de hoofdredactionele artikelen een duidelijke radicaalliberale inslag.⁹⁸ Daarnaast publiceerde Roest eind 1837 zijn brochure *Liberalismus*. Hierin beschreef hij liberalisme als ‘eene zucht naar regt’, ‘een zucht naar vrije instellingen, naar wetten die de menschelijke regten waarborgen’. Het liberalisme was een vlag waaronder mannen van uiteenlopende beginselen en ideeën samen tegen alle vormen van autoritarisme streden. Liberalisme stond constitutionalisme voor, ‘de regering der menselijke rede, der menschelijke regten, der wet, gehandhaafd door eenen vorst’.⁹⁹

Dit moet Donker als muziek in de oren geklonken hebben. In ieder geval was hij buitengewoon positief over ‘de Arnheemsche courantier, die zich door zijne ronde taal onderscheidt van zoo vele anderen, die slechts de opgaande zon aanbidden’. Roest typeerde hij als ‘de kundige schrijver van die stoute [*moedige, MvdW*] en waarheidvolle artikelen, waarmede de Courant gewoonlijk aanvangt’.¹⁰⁰ Dat Donker zich aan dit liberale blad verbond, is weinig verbazingwekkend. Hij had zeker geen gebrek aan interesse om zijn visie wereldkundig te maken: zo was hij zich ook in de liberaal gezien magere jaren dertig sterk blijven maken voor de vrijheid van drukpers en staatkundige hervormingen. Aan het eind van het decennium zag hij het sentiment ongetwijfeld omkeren. Donkers naam verscheen voor het eerst in de kolommen van de krant naar aanleiding van het artikel over het Leidse postkantoor, waarvoor hij Thieme uiteindelijk zou verdedigen voor de Hoge Raad. Hij publiceerde in maart 1839 in de krant een advies over wat de redactie nu te doen stond.¹⁰¹ Donker schreef dit slechts negen dagen nadat de directeur van het postkantoor wereldkundig had gemaakt dat hij de krant wilde aanklagen. Dit vormt een bevestiging van het vermoeden dat hij op dat moment al nauw bij de *Arnheemsche Courant* betrokken was.

Nadat Willem I zich definitief neergelegd had bij de afscheiding van België en akkoord was gegaan met het Verdrag van Londen, begon het debat over wat dit betekende voor de grondwet. De regering wilde alleen administratieve aanpassingen doen, maar Donker vond dit allesbehalve voldoende. In augustus 1839 publiceerde hij de brochure *Orde*. Hij ging hierin veel verder dan bijvoorbeeld Thorbecke, die in zijn *Aanteekening op de grondwet* vooral juridische kritiek gaf op de constitutie.¹⁰² Het regeringsontwerp vond Donker een ‘bespotting der tijdgeest en tot schande van het nageslacht’. Er was geen sprake van orde. Orde moest niet worden opgevat als een autoritair vorst die zijn onderdanen onderdrukte, maar als een situatie waarin de maatschappij door onderlinge verhoudingen georganiseerd was. De tijd was aangebroken om ‘aan velen het regt toe te kennen, om eenig deel aan het bestuur te nemen’. Nu was het staatsbestel volledig gericht op de koning, die als een ‘zon [...] slechts lichten van minderen rang rondom zich kan verdragen’. Een politiek systeem waarin staatsmannen zich ontwikkelen kon hierdoor niet ontstaan.¹⁰³

ARNHEMSCHE

Zondag

COURANT.

25 Augustus.

**Mr. DIRK DONKER CURTIUS
aan alle vrienden van orde en vrijheid.**

Bij de plating der laatste zitting van de Staten-Generaal is erze herziening der grondwet, als op handen, aangekondigd, maar op eenen voet, dat dezelve geen goede uitkomst opleveren kan.

Is de nade daarvan overzeiding? Zal zij wijgen en wachten om te klagen tot het te laat is? Ik kan het niet gelooven. Ik vrees slechts, dat zij het belangrijke van het oogblik niet begript. Maar dan is het plegt haar voor te lichten. — Daaroe roep ik op allen, die belang in de zaak stellen en in staat zijn de pen te voeren.

Het minst twijfelachtige van onze bestemming op deze aarde is, nodelijk en stoffelijk deezel te verbeteren. Niet te leven het leven van het gedachte, maar ons voordeel te doen met hegeen onze voorgangers hebben gekend, en beter en te laten.

Wat mij bevelen ik acht zulke plegt: het is mijn geloof; ik zal het niet verzuken. — Niet iets van het mijne bij te brengen, om van die roeping van den mensch op deze aarde te voldoen, acht ik overgeeflijk.

Naarste de verlichting toeneemt, en de maatschappij meer van den natuurstaat afwijkt, wordt de regering van eenen volken meer vromig, en wordt het noodzakelijk aan velen het recht toe te kennen om eenig deel aan het bestuur te nemen.

Welk eenling kan hare omvatten, de verhouding en den omgang met andere natien, het diplomatisch verkeer met haar? al de behoeve van de scheerming naar buiten, ter zee en te land? de behoeve van handel, landbouw en nijverheid? de nodige waarborg tegen vrede en vrede, de bescherming onderling door goede regtsbedeling met al wat de aarde omklemt? Wie kan op 3000 wisselende koloniale bestanden? De regering van eenen is behagelijk in onze tijd, die van allen onmogelijk; er moet dus zijn een midden, en dat moet ook ingevolg zijn, dat mannen van verstand en kunde zich kunnen voordoen en ontwikkelen. Dit is thans het geval niet.

Onze regering is, noodwendig, die der middelmatigen bij een koninkrijk, der dommen bij een koninkrijk, der intelligenten bij een zwak vorst.

Men heeft van den vorst eenen zoo gemaakt, welke slechts lieken van anderen omg rondom zich kan verdragen; staatsmannen kunnen zich niet ontwikkelen onder een gezag, dat, zelf vrij van verantwoordelijkheid, allen van deezel ontslaat. — Om staatsmannen te scherp, moet aan elk, bij wien men eenige kennis kan voorwaardstellen, een onmiddellijk kinstert worden gegeven, en door heerskingen een eenzamer op het geldig der gekozen worden uitgesloten. Onmiddellijk verkiezingen voor de afgevaardigden; onmiddellijk verkiezingen voor de gemeentebesturen; periodieke afzending der gekozen; verantwoordelijkheid der ministers; gelijkheid van allen voor de wet. — ziedaar hetgeen wij moeten trachten te verkrijgen, ziedaar onze punten van vereeniging.

Welke zijn de middelen, om die te zien verwezenlijken? Door te volgen de voorschriften voor de veranderingen in de grondwet van het koninkrijk der Nederlanden daargesteld, komen wij nooit tot die uitkomst.

De staten der provincies zullen hun monopolie van verkiezing niet afstaan; de Staten-Generaal zullen geen zelfmoord begaan.

Wij moeten dus trachten een geheel nieuwe grondwet te verkrijgen, voorgesteld door den koning, in overweging gegeven aan afgevaardigden, gekozen door de stemgerechtigden op het land en in de steden. — Daaroe moet worden aangebond, dat met de ontbinding van het koninkrijk, doordat het door den afval van België en regens door de tractaten, ook de grondwet van dat rijk is vernietigd, deezel ook de bepalingen, daarbij tot herziening van deezel gemaakt. — Het gebrekkige der vorige grondwet moet worden aangegeven; de dringende uitkomsten van de bestaande instellingen moeten worden opgesomd.

Het recht der stemgerechtigden, om de uitkomst van hunne stemmen te zien en het nat er van tevens, moeten tot een betoog worden gebragt.

De verantwoordelijkheid der ministers moet vooral in het belang van het onschendbaar heid van den staat en van eenen vrede beoorendeling van deden van het gezag en als middel tot bereyding van eenen krachtvolle uitvoering mede worden verstandig. — De Heere verhoede mij, dat ik eenen nadeligke kracht van uitvoering zoude willen verlammen, en zwaai behoeve bij eenen kamer van afgevaardigden overbrengen; — maar de uitvoering magt moet niet zonder verantwoordelijkheid zijn.

Ik bin een man der openbaarheid, een vijand van zamenpanning, van

kleinen genootschapsgeest en heb een gravel van barricades; — maar om omwenteling en zamenpanning te ontgaan, moet de vrijheid der drukpers, geen ijdele klank zijn, moet het volk er gebruik van weten te maken, en het gezag er gehoor aan durven verleenen.

Laten dus allen, die mijn gevoelen deelen, de pen opnemen en links en rechts, in vleyschiffen en protesten, in dit belangrijk oogenblik haastelen, doos hooren, en geloof mij, het zal niet te vergeefs zijn, indien de waarheid en het recht ons gidsen bliven (1).

En al ware het ijdel, al werd onze stem gesmoord, ons eldel doel miskend, — laten wij toch niet afstaan, maar het goede doen, omdat wij het niet hebben, al moet de uitkomst onze arbeid niet bekronnen. Waar worden wij eijn, indien geen mondigde mannen ons vrede voorgepan, en zonder hoop om de uitkomst te zien, het vooroordeel en het geweld hadden bedroef? Nig zouden wij gebukt gaan onder het juk der overdrachtzaamheid en der hebrecht van eenige soovers; geen geest des leuens zouden wij hebben, dan ter sluk of ouder voorwaarde van anderen te verdraken. — En voor ons, voor ons? Zijt er voor ons niets meer over om te doen? Sla de welboeken der volken open, zij ault er op elke bladzijde nog vinden de sporen van de bekrompene begrippen van vorige tijden.

Geloof toch aan de redens niet, welke dwang en lijdel hebben vijengegaaft om zwakheid en vreesachtigheid tot houdmoeden tegen verstand en waarheid te verkrijgen.

Het loten — zegge zij — is de vijand van het goede, en met hetgeen slechts middelmatig is moet eenen vrede zijn, al vree van vrede; het zijnspreken van het kuislijk verkeer, door douchde of kwade trouw op de maatschappij toegepast; hier geldt het niet slechts hen die zijn, maar ook die komen zullen en moet het goede van lieken tot het betere; het middelmatige tot het uitzelken. — Gelooft ook niet, dat bij eenen vrije drukpers instelling, tot bespoeding tot in de achting van alle verstandigen gedaald, lang kunnen in stand gehouden worden; hebt vertrouwen in uwe zaak, want zij heeft de deugd tot bescherming, de waarheid tot steun en de veredeling van den mensch tot doel.

Waar door onze zaak negatieve, maar thans zoude hare overwinning onbevlekt zijn, en ons ver boren andere natien verheffen: want Nederland zoude, onder de leiding van ORANJE, alleen door de oververstante kracht van het woord, zonder schending van eenig stoffelijk belang, hetgeen verkrijgen, waartoe in andere rijken burgeroorlog is gevond en bloed bij stroomen is vergoten; tracht anderen, wij het hoofs kunnen opheffen en tot de afvallige Belgen zeggen: « Ziet hoe zij hant gehandeld en wat uwe ijdelghe drift heeft bedroef; voor waarmede hant ORANJE niet, maar reden en overtuiging vinden togen ».

Staatschokken laten onzerzombare partijen na; maar een staathervorming, door den vorst naar den geest des tijds ontworpen, door volkgroot na burgeren ondersteund, leidt tot vereeniging en vestigt een hecht staatsgebouw. — Het nageslacht zal dan, vullende de bladzijde der geschiedenis van onzen tijd, kunnen zeggen: zij NEDERLANDER DE ORDE EN VRIJHEID DE VRIJHEID DOOR GOEDE INSTELLINGEN TE BETREKKE.

Doen wij dit daarentegen niet, zoo zal er geschieden staan: Door staatschokken niet verzeijdigd, maar afgemat en ontsnood, geven zij zich eenen koning, om al den lust en de verantwoordelijkheid van het bestuur op zijne schouders te laden, zonder te voorzien, dat dit tot omwenteling leiden moet; zij geven de voorkeur aan de rust boven de vrijheid, en bevestigen instellingen, door de onderverdeling, een vijftienentig jaren al gebrekkig aangewezen. STANFAND DE ZELVE VERZEGGING WAAR HEESE LEEFT, EN PLATAAT VRIJHEID EN VRIJHEID EN VRIJHEID.

Kind na, vrienden van orde en vrijheid, of liever slaat handen aan het werk; want uwe keuze is reeds gedaan; maar maakt gebruik van de vrijheid der drukpers, ontelkelt onze punten van vereeniging en teekent met mij protest aan tegen elk ontwerp, hetwelk ons tot bespoeding der tijdennoten en tot schande van het nageslacht zoude maken.

's Gravenhage, 28 augustus 1839.

DIRK DONKER CURTIUS.

Aan degenen die genegen zijn, moeten deezel niet, maar protest mede te onderkeken, of zijt bij dat deezel Z. M. te liden, wordt in overweging gegeven ziedaartoe ook al niet aan te maken bij den

(1) Bij den uitgever deezel opmerkt is reeds, dat een elk schiedrijf van denzelfden schrijver, getiteld is ORANJE.

Arnhemsche Courant van 25 augustus 1839, waarin Donker
opriep tot grondwetsherziening

Donker hekelde de ‘schandelijke camaraderie’, waardoor een kleine groep elkaar posten toedeelde. Het gevolg van dit systeem was dat er op grote schaal wanbestuur werd gepleegd. Hij veroordeelde het financiële beheer van de Nederlandsche Handel-maatschappij. Belastinggeld dekte de kosten van deze instelling, maar aandeelhouders verdeelden de opbrengsten. De uitdijning van de bureaucratie ‘ten einde velen deel aan het budget te geven’ was eveneens een teken van wanbeleid. Het was aan burgerlijke zuinigheid te danken dat het systeem nog niet was ingestort. Hervormingen en grote wijzigingen in de grondwet waren niet te verwachten van de groep die hiervan profiteerde. Het voorstel voor een nieuwe grondwet moest van de koning uitgaan.¹⁰⁴

Een nieuwe orde was nodig. Donker pleitte net als in *De Standaard* voor directe verkiezingen en kiesrecht voor eenieder ‘bij wie men eenige kennis kan veronderstellen’. Hierdoor kon de Tweede Kamer een echte vertegenwoordiger zijn van diegenen die belang hadden bij een goede staatshuishouding. Weinig verwonderlijk beschouwde Donker de vrijheid van drukpers als een van de belangrijkste waarden in het systeem. Dit was de enige manier om klachten te laten doorklinken tot het parlement en de regering. Nu was de tijd om deze noodzakelijke aanpassingen door te voeren. Hervormingen waren vaak het gevolg van revoluties en opstanden, maar echt liberale wijzigingen van de grondwet hadden pas plaats wanneer ‘rede en overtuiging ingang [vinden]’ en niet door geweld opgedrongen werden. Haast was wel geboden, want hij constateerde dat Nederland al afzakte naar de rij met minst verlichte landen.¹⁰⁵ Donker en Roest van Limburg hanteerden in hun manifesten dezelfde soort retoriek. Sprak Roest in zijn *Liberalismus* over een kind dat onder de vleugels van zijn ouders vandaan moest komen en volwassen worden, zo sprak Donker over een maatschappij die zich steeds meer ontwikkelde en verder afkwam te staan van de natuurstaat.

Tegelijkertijd met de brochure *Orde* schreef Donker een paginavullend artikel onder de titel ‘Aan alle vrienden van orde en vrijheid’, dat de *Arnheemsche Courant* een week later groot op de voorpagina publiceerde. Het artikel kwam grotendeels overeen met de inleiding van zijn brochure. Roest sprak in een redactioneel commentaar – uiteraard – zijn grote waarding uit voor Donkers bijdrage. Nederland had zich in slaap laten sluimeren en het was de plicht van de drukpers het land wakker te schudden voordat een revolutie dit deed. Donkers pleidooi voor de vrijheid van drukpers onderschreef Roest volkomen en hij verklaarde dat de *Arnheemsche Courant* dit voorbeeld zou volgen. Eén van de anonieme reacties noemde Donkers bijdrage ‘de taal van een’ opregten vriend van zijn vaderland, die het wel meent met het volk en met den koning’.¹⁰⁶ Daarnaast recenseerde de *Arnheemsche Courant* de brochure *Orde* in maar liefst vijf afleveringen buitengewoon positief, waarbij de krant met uitgebreide citaten Donker eens te meer een podium bood.

Kritiek kon niet uitblijven. De jonge baron Philip von Roesgen von Floss reageerde op Donkers *Orde* met een eigen vlugschrift. Hij vond *Wanorde* een betere titel voor Donkers brochure. Donker deed niets anders dan wat de patriotten aan het eind van de achttiende eeuw en De Potter in de jaren twintig hadden gedaan: luidkeels oproepen tot hervormingen met als gevolg de Franse bezetting en de Belgische revolutie. Het voorstel dat Roesgen deed, was verrassend en niet zonder ironie: hij opperde om Donker maar te benoemen tot minister van Financiën, omdat hij blijkbaar zo goed wist hoe het land bestuurd moest worden. Hij vroeg zich hardop af of het Donker te doen was om ‘anderen uit den zadel te ligten, en er zelf op te stijgen?’¹⁰⁷ De *Utrechtsche Courant* prees de sarcastische toon van Roesgen. De krant reageerde in niet mis te verstane bewoordingen op de ideeën van ‘woelgeest’ Donker en de *Arnhemsche Courant*, ‘de kruk, waarop zich alle *roervinken* nederzetten’. Donkers brochures stonden vol ‘*drogredenen* en *revolutionnaire loci-communes*’. Zijn doel was om opschudding te veroorzaken. De beste reactie vond de krant daarom ‘een *verachtend stilzwijgen*’. Dit zwijgen ‘kwetst [...] zijne eigenliefde’ en zorgde ervoor dat zijn ideeën snel vergeten werden.¹⁰⁸

Zelfs internationaal trok het artikel in de *Arnhemsche Courant* aandacht. De Oostenrijkse gezant Senfft stuurde zijn minister een vertaling van Donkers stuk, in zijn ogen ‘één van de voornaamste schrijvers van de ultraliberale partij’. Hij constateerde opgelucht dat zijn ‘gevaarlijke doctrines’ bij het grote publiek geen bijval vonden.¹⁰⁹ Daarentegen rapporteerde de Russische diplomaat Habbe dat de publicatie in de enige oppositiekrant van het land zorgde voor ‘een ware sensatie onder het publiek’.¹¹⁰ Enkele dagen later stuurde hij een samenvatting van Donkers brochure aan zijn superieuren, waarin hij voornamelijk inging op de financiële misstanden die Donker aan de kaak stelde, in het bijzonder de hoge staatsuitgaven en de inmenging in private ondernemingen.¹¹¹

Donkers duidelijke stellingname in de *Arnhemsche Courant* leidde tot een polemiek tussen deze krant en het *Algemeen Handelsblad*. Laatstgenoemde krant reageerde een paar dagen na publicatie ongemeen fel. Het paginagrote openingsartikel vergeleek Donker met Daniel O’Connell, de Ierse advocaat en volksleider die streed voor de gelijkberechtiging van katholieken en Ierse autonomie. Donker ging in zijn artikel, volgens de krant geschreven ‘in eenen barbaarschen stijl’ vol ‘drogredenen’, in tegen zowel de geschiedenis, het staatsrecht als het gezonde verstand. Het *Handelsblad* concludeerde dat Donker ‘niet regt weet wat hij verlangt’ en dat zijn stuk een ‘onrijpe vrucht van een opgewonden gemoed’ was. Donker was een volksmenner. Omdat hij een succesvol advocaat was, meende hij de talenten te bezitten om de staat te hervormen. Dit leidde tot ‘staatkundig Don Quixotismus’. Zijn pleidooien voor kiesrecht en ministeriële verantwoordelijkheid lokten de gevaren van te veel volksinvloed uit. Beide maatregelen

waren niet geschikt voor ‘eene rustige aan het huiselijk leven gewone natie gelijk de onze’. De grondwet was nog steeds van kracht en het *Handelsblad* meende dat Donker door te verklaren dat deze vervallen was, ‘het volkt zoekt op te ruijen’. De krant beschuldigde hem van het plegen van een ‘advocaten *coup d'état*’.¹¹²

Niet veel later beantwoordde de *Arnheemsche Courant* deze ‘drie kolommen kriegelschrift’ van het *Handelsblad*; in de ogen van de redactie ‘eene beschaming van zoo openlijk verkondigde illiberaliteit’. De vergelijking met O’Connell ging mank. De kritiek op Donkers stijl kon de krant niet plaatsen, hij stond immers bekend om zijn welsprekendheid en was een advocaat ‘wiens pleitredenen men uit omliggende steden gaat horen’. Het was juist aan advocaten om zich met staatkundige zaken bezig te houden. Donker had met zijn brochure ‘een manifest tegen de schijnbare staatkundige onverschilligheid in Nederland’ geschreven. Bovendien was zijn roep om ministeriële verantwoordelijkheid en kiesrecht geenszins nieuw: Van Hogendorp had deze al voorgesteld.¹¹³

Het *Handelsblad* reageerde als door een wesp gestoken en noemde Donkers brochure nu een voorbeeld van ‘eene verregaande oppervlakkigheid en onbedrevenheid’. De krant verdacht hem van eierzucht. De brochure was een ‘mislukte proeve van zijne talenten als publicist en staatsman’ en bewees eens te meer dat civiel recht en staatsrecht twee totaal verschillende vakgebieden waren. Dit kwam het duidelijkst naar voren in Donkers stelling dat de grondwet vervallen was. Het *Handelsblad* zag de grondwet als een verbond tussen koning en volk en meende dat deze met het afscheiden van een paar provincies niet zomaar in rook was opgegaan. Dit bewees zijn ‘vol-slagen ongeschiktheid’ in staatszaken en wederom beschuldigde de krant Donker van het aanzetten tot een staatsgreep.¹¹⁴ Ondertussen bleef de *Arnheemsche Courant* de brochure gewoon aanprijzen. In hogere kringen werd het vlugschrift ‘als zeer merkwaardig [*opvallend, MudW*] beschouwd’, aangezien hij van de hand van een van de voornaamste advocaten van Holland en daarnaast de broer van de vicepresident van de Hoge Raad was.¹¹⁵

De twist tussen beide kranten was opmerkelijk, in het bijzonder omdat het *Handelsblad* zich zo weinig liberaal uitliet. Het blad had zich nooit voorstander getoond van rechtstreekse verkiezingen, maar was rond 1830 wel positief geweest over de invoering van ministeriële verantwoordelijkheid, terwijl het zich daar nu expliciet tegen keerde.¹¹⁶ Beide kranten bereikten een vaste lezersschare. Het *Handelsblad* was veruit de grootste krant van het land, met een oplage van enkele duizenden exemplaren. De *Arnheemsche Courant* was met ongeveer 600 abonnees veel kleiner.¹¹⁷ Lezers kwamen wel vooral uit Nederland, de krant vond weinig debiet in het buitenland vanwege verboden. Daarnaast lag het blad in veel sociëteiten op de leestafel, zodat het bereik waarschijnlijk groter was dan de oplagecijfers doen vermoeden.¹¹⁸ Het stevige verzet van het *Handelsblad* tegen Donker viel ook de

Oostenrijkse gezant Senfft op. Hoewel hij Donker beschouwde als de ‘chef’ van de radicale partij en de *Arnhemsche Courant* als de belangrijkste spreekbuis daarvan, constateerde hij wederom dat hun staatkundige ideeën wellicht gelezen werden, maar nauwelijks effect hadden.¹¹⁹

Donker zelf reageerde in eerste instantie niet direct op de vele kritiek die hem na de publicatie van *Orde* ten deel viel; hij liet in de *Arnhemsche Courant* de kastanjes door Roest uit het vuur halen. Doordat met name het *Handelsblad* ontkende dat de grondwet vervallen was, voelde hij zich genoodzaakt om deze stelling in een afzonderlijke brochure te verdedigen. Donker legde uit dat de grondwet van 1815 speciaal voor de vereniging met België was geschreven. Hierin was onder meer opgenomen dat de Tweede Kamer 110 leden had, 55 uit het noorden en evenzoveel uit het zuiden. Na 1830 hadden de zuidelijke leden niet meer deelgenomen aan vergaderingen. Op basis van de grondwet kon dus noch het quorum, noch een meerderheid van stemmen (beide 56) ooit gehaald worden. Iedereen die deze procedure verdedigde wrong zich volgens Donker in juridische bochten. Het koninkrijk verkeerde in een ‘anormalen toestand’ waarvoor de grondwet uiteraard geen bepalingen had. Elke poging om de patstelling binnen het raamwerk te doorbreken was ongrondwettig. Een nieuwe grondwet met het grootst mogelijke maatschappelijke draagvlak was nodig. Daarom wilde Donker ‘eenmaal zelfs alle meerderjarigen, welke op de kohieren der directe belastingen bekend staan, [oproepen], ten einde afgevaardigden te benoemen, welke tot de daarstelling eener nieuwe grondwet zouden moeten medewerken’. Daarna konden Kamerverkiezingen plaatsvinden, waarbij iedereen die een bepaalde hoeveelheid belasting betaalde of bewijzen van een zekere mate van kennis kon overleggen mocht stemmen.¹²⁰

Henri Box, redacteur van het regeringsgezinde *Journal de la Haye*, stuurde Thorbecke de brochure toe. Het was in zijn ogen niet meer dan een ‘opeenstapeling van drogredenen en verwarring van begrippen’. Toch wilde hij het vlugschrift na lezing graag van Thorbecke terug ‘daar die prullen [...] spoedig zijn uitverkocht’.¹²¹ Het *Handelsblad* reageerde eveneens. De krant typeerde Donker nu wel als ‘een rondborstig, regtschapen man’, maar vond geen juridische argumenten. Het blad vroeg zich af waarom een ‘kundig regtsgeleerde’ als Donker zich alleen beriep ‘op het gezond verstand zijner lezers’. Het redeneerde dat de grondwet verbonden was aan de staat. Deze was niet vervallen en daarmee de grondwet ook niet. Het *Handelsblad* zag hier wederom het bewijs in van ‘de verwarring van begrippen [...] die den Heer Donker Curtius telkens het spoor bijster maakt, zoodra hij zich op het terrein van het staatsregt waagt’.¹²²

De Avondbode, die zich in de eerdere discussie tussen de *Arnhemsche Courant* en het *Handelsblad* naar eigen zeggen bewust afzijdig had gehouden, mengde zich nu in het debat. De Amsterdamse letterkundige Johannes Kinker verdacht Donker van opportunisme om zo een radicale grondwet

in te voeren en kiesrecht aan een grote groep toe te kennen.¹²³ Van dit laatste huiverde hij, het leidde tot een volksregering of tenminste een ‘burgerlijke aristocratie’. Velen waren teruggekomen op het idee dat door de afscheiding van België de grondwet vervallen was, alleen Donker hield als een van de weinigen voet bij stuk. Als Nederland al van het juiste pad was geweken, schreef Kinker in *De Avondbode*, dan nog was het niet aan ‘Mr. Dirk Donker Curtius dien weg [...] te vinden, en [dat hij] alzo geenszins de regte leidman is, om er iemand op te brengen’. *De Avondbode* sprak vervolgens het *Handelsblad* na ‘dat er geen opgeklaard landgenoot is, die niet de schouders heeft opgetrokken bij het lezen der ijdele bespiegelingen, en, dat deze nergens in het land weêrklank hebben gevonden’.¹²⁴ Dit waren de letterlijke woorden van Box en Thorbecke.¹²⁵

De *Arnhemsche Courant* recenseerde ondertussen Donkers brochure in een viertal nummers uitgebreid en lovend, waarbij hij door citaten wederom veel aan het woord kwam. De recensent pareerde de kritiek dat het geschrift stilistisch onaantrekkelijk of theoretisch niet onderbouwd was. Dit deed niets af aan de juistheid van de boodschap; hij had juist bewondering voor de praktische vorm van

‘de heer Dirk Donker Curtius, die noch dichter is noch professor, en misschien niets weet van Kant’s noch Hegel’s metaphysische wereld, maar die daarentegen een regtsgeleerde is, wiens raad men van wijd en zijd komt inroepen, en een staatsman – zoo academische graad en langdurige studie den staatsman vormen’.¹²⁶

Wantrouwen jegens bestaande instellingen

Aanvankelijk kreeg Donker behalve van zijn vrienden bij de *Arnhemsche Courant* vooral kritiek. Toch volgde er ook steun. De *Vlissingsche Courant* sprak zich vanaf november 1839 in enkele artikelen voor hervormingen uit. Deze krant, aanvankelijk een lokaal nieuwsblad zonder uitstraling, kwam in het najaar van 1839 onder redactie van de Middelburgse kruidenier Frederik van Sorge.¹²⁷ Niet lang daarna toonde het blad zich voor directe verkiezingen en ministeriële verantwoordelijkheid. Van Sorge en zijn redactie zonden hierop als adhesiebetuiging enkele exemplaren van de krant aan Donker, die meteen een abonnement nam. Hij stuurde direct een ingezonden brief. Hierin trok hij de legitimiteit van de Tweede Kamer – ‘een boom zonder wortelen en zonder beschutting’ – in twijfel. Alle mogelijke invloed die stemgerechtigde burgers hadden, bleef steken bij de stedelijke raden. Deze werden immers voor het leven benoemd. Donker had van dichtbij meegemaakt – hij zat zelf in het Haagse kiescollege – dat mannen die bij verkiezing geschikt waren, dit een aantal jaren later niet meer bleken. In doorgaan op de oude voet zag Donker geen brood: ‘Moet dat alles blijven,

zoo als het is, dan raad ik aan elk verstandig man, om de stem-biljetten te verscheuren en zich nooit met eenige verkiezing op te houden; ik ten minste zal er het voorbeeld van geven.’¹²⁸ De *Arnhemsche Courant* publiceerde de brief enkele dagen later eveneens.¹²⁹

De *Vlissingsche Courant* beaamde dat het toezenden van de nummers een bewijs van ‘volkomen overeenstemming’ met de ideeën van Donker was. Wel vond de krant het ontheffen van 55 gekozen Kamerleden uit hun functie een gevaarlijk precedent. Donkers opgewonden toon zou daarnaast averechts werken.¹³⁰ De *Arnhemsche Courant* vond dat hij juist de goede toon aansloeg, omdat het land wakker geschud moest worden. Als hij zich sec tot argumenten had beperkt, had zijn oproep niet hetzelfde effect gehad.¹³¹ Er waren meer kritische stemmen: Philip von Roesgen von Floss ontkende in de *Utrechtsche Courant* dat de meerderheid van de belastingbetalende burgers niet vertegenwoordigd werd. Donker sprak zich in zijn brief meerdere malen tegen. Roesgen vroeg zich af of Donker leed aan ‘wijd-zigtigheid [...] zodat gij duidelijk ziet wat oneindig ver van u verwijderd is, maar datgene, wat zich dicht onder uw gezicht bevindt, in het geheel niet kunt onderscheiden? Ik [...] zoude u welmeenend raden, u van eenen staar-bril te voorzien.’¹³²

Donker leek de kritiek weinig te doen. Hij merkte dat de discussie over de grondwetsherziening levendig was en liet zich vaker horen. In de laatste dagen van 1839 publiceerde hij zijn tweede brief ‘Aan alle vrienden van Orde en Vrijheid’ in de *Arnhemsche Courant*. Donker was verheugd dat zich in de Kamer een meerderheid leek af te tekenen voor het opnemen van strafrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid in de grondwet. Desalniettemin vond hij deze maatregel ongerijmd zonder ontbindbaarheid van de Kamer en rechtstreekse verkiezingen. Alleen door een ontbonden Kamer die door nieuwe, directe verkiezingen opnieuw samengesteld werd, kon de bevolking zich uitspreken. In het artikel expliciteerde hij het idee dat een volledig nieuwe grondwet nodig was omdat de bestaande staatsinstellingen voor hem hadden afgedaan. Van ministers en Kamerleden was geen verandering te verwachten en hij vertrouwde daarom op volk en koning. Een nieuwe grondwet moest van die laatste uitgaan. Bovendien kon de koning zich hiermee populair maken. Van weerstand trok Donker zich niet al te veel aan: ‘ik weet toch wel, dat men mij, op zijn minst, als eene overdreven liberaal wil beschouwd hebben’. Hij vond zijn herhaalde oproepen ‘een’ heiligen pligt’.¹³³ Hoewel Donker bijval kreeg,¹³⁴ bleef de *Utrechtsche Courant* onverminderd kritisch en achtte hem als advocaat niet competent in staatszaken. Hij sprak in ieder geval niet voor het volk: ‘wij behooren toch ook tot het volk; wij houden het met den Koning en hen, die met vader Willem de zaken besturen, en wij hebben met dien advokaat niets te maken, laat hij zich ook met zijne eigene zaken bemoeijen’.¹³⁵

In een derde en laatste brief ‘Aan alle vrienden van orde en vrijheid’, die

de *Arnhemsche Courant* een halfjaar later publiceerde, borduurde Donker voort op zijn wantrouwen tegen bestaande instellingen. ‘Ten minste dertig duizend hoofden van huisgezinnen’, die driekwart van alle belastingen droegen, en waar Donker zichzelf toe rekende, hadden geen invloed. Zij, de ‘kern van de staat’, hadden net zoveel recht om hervorming te eisen als Tweede Kamerleden die door ‘de bogten waarin zij zich hebben weten te wringen’ op hun positie waren gekomen. Hun belangen stonden diametraal tegenover die van het land. De koning was hier blijkbaar blind voor, maar de natie mocht dat niet zijn. Wat de ruim dertigduizend huisgezinnen te doen stond, was het verwerpen van het staatsburgerschap als dit alleen maar inhield dat ze getrapte vertegenwoordigers mochten kiezen. Hij riep zijn medeburgers op niet meer mee te doen aan verkiezingen, maar stembiljetten terug te sturen: ‘wij moeten, van dit oogenblik af aan, geen stembiljet meer invullen, maar ze verzamelen en met hoopen, oningevuld, als een aangroeiend protest, inzenden aan hen, die ons heeten te vertegenwoordigen’. Mochten de Kamerleden nog steeds het recht op directe verkiezingen niet erkennen, dan moesten volgens Donker de plichten van burgers navenant zijn. Concreet hield dit in ‘er eene studie van maken om zoo min mogelijk te dragen in de lasten van eenen staat, waarin men ons geene regten wil toekennen’. Hij noemde verschillende voorbeelden om zo veel mogelijk de belastingen te ontwijken, met als markantste voorstel dat iemand die zijn einde voelde naderen de grens over moest reizen, om zo de successiebelasting te vermijden. Niet zonder ironie merkte Donker op dat er naast de wet die vreemdelingen gelijkstelde met Nederlanders, een categorie van Nederlanders dreigde te ontstaan die zich als vreemdelingen beschouwde. Donker hoopte dat het zover niet zou komen. Vooralsnog was het voldoende om het ongenoegen aan koning en Kamer te laten blijken door stembiljetten terug te sturen en te stoppen met ‘alle verdere medewerking tot het bestaande bedrieglijk verkiezinggoochelspel dat ons lager plaatst dan de figuranten op het toneel’.¹³⁶ Donker vertoonde hier door zijn stelling dat de Kamerleden niet te vertrouwen waren duidelijk populistische trekjes. Opvallend genoeg riep hij zelfs op tot burgerlijke ongehoorzaamheid.

De redactie van de *Arnhemsche Courant* sprak zich desalniettemin enthousiast uit over Donkers voorstel en noemde het terugsturen van de stembiljetten een ‘zeer doelmatig middel’. Nog effectiever was het om de biljetten te verzamelen en in één keer naar de Kamer terug te zenden. Donker was hiertoe bereid. De *Arnhemsche Courant* riep lezers vervolgens op om de biljetten massaal naar Donker te sturen en andere kranten om deze oproep over te nemen.¹³⁷ Hoewel de *Arnhemsche Courant* een achttal kranten bij naam noemde, was het vooral de *Vlissingsche Courant* die hierbij aanhaakte. Het blad stelde de lezers gerust door te verklaren dat deze actie niet strafbaar was.¹³⁸ De liberale *Kamper Courant* nam de oproep eveneens over. Andere

kranten toonden zich terughoudender. Katholieke kranten twijfelden aan de doeltreffendheid van de oproep, die zij voor de katholieke minderheid risicovol achtten. De *Arnhemsche Courant* benadrukte echter dat Donkers staatkundige voorstellen juist de rechtspositie van katholieken zouden versterken.¹³⁹

Fellere reacties kwamen uit Utrecht. In de *Utrechtsche provinciale en stads-courant*, opvolger van de *Utrechtsche Courant*, meende Philip von Roesgen von Floss dat Donkers lange stilzwijgen kwam doordat hij weinig bijval had gekregen. Hij twijfelde of Donkers oproep om stembiljetten in te zenden moest worden beantwoord met ‘een medelijdend schouder ophalen’ of dat alle weldenkende mensen dit idee ‘met verontwaardiging ten vure moeten doemen’. Donker had de bedoeling om zichzelf ‘aan het hoofd der ontevreden te stellen’ en de regering te dwingen zijn beginselen over te nemen. Deze oproepen waren ronduit revolutionair en niet zonder precedent in de recente geschiedenis: ‘op denzelfden toon schreeuwden de Belgische dagbladschrijvers en hongerige advokaten, eer zij het waagden het zwaard, of zeggen wij liever den moorddolk des verraders aan te grijpen’. Dat Donker met beiden had gesympathiseerd wist Roesgen waarschijnlijk niet. Het idee om zich aan de belastingen te onttrekken beschouwde hij als ronduit bespottelijk. Op Donkers constatering dat hij zich dan vreemdeling in eigen land zou voelen, reageerde Roesgen onomwonden: ‘het is inderdaad te verwonderen waarom Meester Donker Curtius niet voorstelt het land te verlaten, hierdoor zoude hij toch aan zijne volgelingen eenen gewigtigen dienst bewijzen’.¹⁴⁰ De *Arnhemsche Courant* bestreed hierop in duidelijke bewoordingen dat Donker het hoofd van een partij van ontevreden zou zijn.¹⁴¹ De *Utrechtsche provinciale en stads-courant* meende dat Donker door deze oproep te doen wel degelijk bezig was met partijvorming: ‘Wat kan nu Meester Dirk met deze uitnoodiging anders bedoelen dan zich uit de dertigduizend hoofden van huisgezinnen, die hij herhaaldelijk heeft opgeroepen, eene partij te vormen, waarvan hij het hoofd zoude wezen?’¹⁴²

Voorstel voor een nieuwe grondwet

Naast zijn deelname aan de polemieken in de dagbladen zette Donker ook op papier hoe hij vond dat een nieuwe grondwet eruit moest zien. De koning had in de troonrede van 1839 aangegeven slechts geringe aanpassingen te willen doen. Naast Donker in de *Arnhemsche Courant* pleitte onder anderen Thorbecke in het *Algemeen Handelsblad* voor veel verdergaande hervormingen. Blijkbaar geschrokken van de tegenstand, liet de koning doorschemeren open te staan voor ‘een nader ontwerp’.¹⁴³ Thorbecke liet zich geen moment onbetuigd en ging aan de slag met een ‘uitgave van een tegenontwerp van herziene grondwet’.¹⁴⁴ Amper tien dagen later was zijn *Proeve van herziening der grondwet volgens de aantekening* gereed.

Donker had de mededeling van de koning gelezen, maar zijn motivatie om een voorstel tot grondwetsherziening te publiceren kwam voort uit de wens een eigen ontwerp tegenover dat van Thorbecke te stellen. De brochure was begin februari al klaar, toch duurde het nog anderhalve maand voordat deze in druk verscheen.¹⁴⁵ Henri Box was weliswaar benieuwd naar de inhoud, maar niet van plan hier een spaan van heel te laten. Hij vertelde met enige trots een oppositioneel blad ‘in hare geboorte gesmoord’ te hebben. ‘Het zou heerlijk wezen indien wij zulks ook konden doen met de Donkersche grondwet.’¹⁴⁶ Een maand later was de brochure nog niet gepubliceerd. Box wist de oorzaak: ‘Dat talmen verraadt dezelfde onbepaaldheid van gedachten en beginselloosheid die in alles, wat Donker Curtius over staatszaken schrijft, doorstralen.’¹⁴⁷ Uiteindelijk zag Donkers ontwerp pas op 20 maart het licht.¹⁴⁸

Uitgebreide vergelijkingen tussen Thorbeckes en Donkers *proeven* zijn eerder gemaakt, hier wordt volstaan met de belangrijkste verschillen.¹⁴⁹ Donker verklaarde in zijn inleiding dat hij Thorbeckes proeve had gevolgd, maar dat hij ‘in vele hoofdpunten aanmerkelijk afgeweken [is]; mijn stelsel is meer monarchaal, dan het zijne’.¹⁵⁰ Op enkele onderdelen had Donker inderdaad een sterke rol voor de koning in gedachten. Zo kon de koning alle gekozen lichamen ontbinden, niet alleen de Eerste en Tweede Kamer, maar ook Provinciale Staten en de stedelijke en gemeenteraden. De koning mocht daarnaast veroordeelden gratie verlenen, maar alleen na advies bij de Hoge Raad ingewonnen te hebben. De Hoge Raad droeg bij een vacature zes kandidaten voor, waaruit de koning een keus mocht maken. Opmerkelijk was dat Donker in zijn ontwerp wel de salarissen van ministers en Kamerleden had ingevuld, maar de toelage voor de koning openliet.¹⁵¹ Donker had met deze voorstellen een sterke koning voor ogen, die met name de bevoegdheid had om andere machten in toom te houden. Daarmee sloot hij aan bij Benjamin Constants concept van de ‘vierde macht’. De *Arnheemsche Courant* kon in grote lijnen wel instemmen met de bevoegdheden die Donker aan de koning gaf, alleen niet met de benoemingsprocedure bij de Hoge Raad. Dat de voordracht van drie naar zes kandidaten ging en dat deze niet meer door de Tweede Kamer, maar door de Hoge Raad zelf gebeurde, vond de krant merkwaardig. Het blad vreesde dat de benoeming van rechters in de provinciale gerechtshoven effectief grotendeels aan de koning werd overgelaten.¹⁵²

Directe verkiezingen waren hét grote verschil tussen Donkers en Thorbeckes *proeven*.¹⁵³ De *Arnheemsche Courant* noemde dit het ‘kardinale punt’ van onderscheid. Directe verkiezingen moesten ‘nationale geest wekken, nationale kracht vestigen’. Deze kracht zorgde ervoor dat de regering de grondwet handhaafde.¹⁵⁴ Opvallend genoeg gebruikte de krant bijna dezelfde woorden als Thorbecke in 1839 in zijn *Aanteekening op de grondwet*, toen hij de beroemd geworden uitdrukking ‘de grondwet mag niet een lou-

tere vorm, zij moet eene nationale kracht wezen' het licht deed zien.¹⁵⁵ Thorbecke wilde weliswaar de standen afschaffen, maar de Tweede Kamer nog steeds door de Provinciale Staten laten kiezen. Een van de punten waar Thorbecke en Donker het wel met elkaar eens waren, betrof de strafrechtelijke én politieke verantwoordelijkheid voor ministers. De onschendbaarheid van de koning nam hier een belangrijke plaats in. De ministeriële verantwoordelijkheid kreeg in Donkers ontwerp vorm door de invoering van het contraseign, dat in Thorbeckes ontwerp ontbrak. Door dit contraseign was de minister strafrechtelijk verantwoordelijk voor de door hem ondertekende wet. Naast de strafrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid, waar de Hoge Raad over oordeelde, was een minister tevens politiek verantwoordelijk voor zijn wetten en besluiten. Deze verantwoordelijkheid kwam tot uitdrukking in voldoende vertrouwen van de Tweede Kamer. Als de minister het vertrouwen van de meerderheid van de Kamer verloren had, dan moest hij aftreden, tenzij de koning de Kamer ontbond. In dit laatste geval volgden nieuwe verkiezingen en stemden de nieuw verkozen Kamerleden nogmaals over de vertrouwenskwestie. Mocht de betreffende minister dan weer niet kunnen steunen op de meerderheid van de Kamer, dan bestond er voor de koning geen mogelijkheid meer om de Kamer nogmaals te ontbinden en moest de minister definitief aftreden. Thorbecke wilde in grote lijnen hetzelfde, alleen aarzelde hij nog over de ontbindbaarheid van de Tweede Kamer. Tegenover de grote verantwoordelijkheid die ministers kregen, moest naar Donkers mening een behoorlijke vergoeding staan. Hij suggereerde een jaarsalaris van 16.000 gulden. Deze hoge bezoldiging gold echter alleen voor de periode waarin de minister in functie was.¹⁵⁶ Hoewel Donker meer benoemingsrechten voor de koning voorstond, was de beslissingsbevoegdheid door het contraseign feitelijk in handen van de ministers. De *Arnhemsche Courant* was het eens met Donkers ontbindingsrecht en toonde zich een groot voorstander van het ministeriële contraseign. De krant had geen bezwaar tegen het hoge ministersalaris.¹⁵⁷

Het blad ontkende resoluut dat Donker met de opmerking dat zijn ontwerp 'monarchaler' was dan dat van Thorbecke een absolute monarchie propageerde. Hij wilde hiermee benadrukken dat de koninklijke macht niet zomaar terzijde mocht worden geschoven: 'Die *constitutioneel* zegt, zegt tevens *monarchaal*; maar *doelmatig beperkt monarchaal*.' Constitutionalisme betekende een juiste verhouding van monarchale, aristocratische en democratische principes, zonder dat een van hen de overhand kreeg. Aristocratie was nadrukkelijk geen gegeven op grond van geboorte, maar een zaak van 'karakter, deugd, talent, verdienste'. Alles wat daarin in positieve zin van het gemiddelde afweek, behoorde tot aristocratie. Als zodanig vormde aristocratie een waarborg 'tegen de domme-kracht der democratie en den willekeur van het monarchale beginsel'.¹⁵⁸ Overigens sprak ook de Leidse hoogleraar Van Assen, op dat moment medestander van Thorbecke,

tegen dat Donkers ontwerp monarchaler was. Volgens hem was deze kreet voor de bühne bedoeld en was Donkers werkelijke intentie om de macht van de koning meer naar de Tweede Kamer te bewegen.¹⁵⁹

Donker volgde voor wat betreft het kiesrecht de ideeën die Roest van Limburg eind 1839 in een brochure had geformuleerd. In tegenstelling tot Thorbeckes ontwerp ging hij uit van directe verkiezingen voor de Tweede Kamer door ‘gezeten burgers’. Juist dit democratische element in het staatsbestel verdiende versterking, het monarchale en aristocratische waren sterk genoeg. Roest adviseerde daarom ‘wezenlijk stemregt aan de geringere klassen’ te geven, want ‘geen burger moet zich magteloos gevoelen’.¹⁶⁰ Het aristocratische karakter kwam tot uitdrukking in een Eerste Kamer van 49 leden, van wie er telkens elf door de koning, de provinciale gerechtshoven, de grootste steden in het land en de ridderschappen gekozen werden. Van de resterende vijf zetels vulden de universiteiten er drie en de Hoge Raad twee.¹⁶¹ Donker volgde Roests voorstel. Wel opperde hij de mogelijkheid dat de koning de gehele Eerste Kamer benoemde, maar dan was deze logischerwijze niet meer door dezelfde vorst ontbindbaar. De koning benoemde daarnaast de voorzitter, omdat deze tijdens een verenigde vergadering eveneens over Tweede Kamerleden presideerde. Verder moest een Eerste Kamerlid ten minste 600 gulden per jaar in de directe belastingen betalen.¹⁶² De *Arnhemsche Courant* vond dat merkwaardig en zag het nut van deze drempel niet in. Bij monde van Roest van Limburg vroeg de krant zich af of Donker bang was dat ‘de keuze anders te democratisch uitvallen zou?’¹⁶³

Voor de samenstelling van de Tweede Kamer sloot Donker ook groten-deels aan bij Roests ontwerp. Kiezers moesten mannen zijn van ten minste 25 jaar, die waren gepromoveerd aan een van de universiteiten of een bepaalde som in de directe belastingen betaalden.¹⁶⁴ Net als Roest meende Donker dat voor elke 30.000 inwoners één Kamerlid gekozen moest worden. Elke twee jaar trad de helft van de Tweede Kamerleden af en vonden er directe verkiezingen plaats. Hij bepaalde de census op een – vrij hoge – 80 tot 160 gulden in de directe belastingen, afhankelijk van de provincie waarin de kiezer woonde. Deze census had waarschijnlijk slechts een aantal van 20.000 kiesgerechtigden opgeleverd.¹⁶⁵ Waar leden van zowel Eerste als Tweede Kamer slechts een lage vergoeding ontvingen, verdiende de jaarlijks gekozen voorzitter zesmaal zoveel. Donker vond dit goed verdedigbaar, omdat de voorzitter het aanzien van de Kamer moest kunnen ophouden.¹⁶⁶

Donker wilde de positie van ministers versterken en de Raad van State, ‘waarlijk een nutteloos en kostbaar rad aan den wagen’, afschaffen. Militaire rechtbanken konden verdwijnen. Ambtenaren waren voortaan persoonlijk verantwoordelijk en strafrechtelijk vervolgbaar voor handelingen die niet door een meerdere waren opgedragen. Aan twee stokpaardjes besteedde hij aandacht: de rechtsmacht van heemraadschappen schafte hij af en hij vond een oplossing voor conflicten tussen de uitvoerende en rechtsprekende

macht. Donker stond openbaarheid van beide Kamers voor, tenzij de helft van de Kamerleden vroeg om de vergadering in beslotenheid te houden. Kamerleden konden daarnaast niet vervolgd worden voor uitspraken in het parlement en stemden hoofdelijk, tenzij het een stemming over personen betrof.¹⁶⁷ Het idee om de koning en Staten-Generaal de wet te laten uitleggen noemde de *Arnhemsche Courant* een 'uitmuntende bepaling'.¹⁶⁸

Ten aanzien van de staatsfinanciën suggereerde Donker een aantal wijzigingen, die de controle van Kamerleden vergrootten. Parlementaire goedkeuring voor zowel een jaarlijkse begroting als een jaarlijkse verantwoording was nodig. De baten en lasten uit de koloniën moesten hier voortaan in staan. De Rekenkamer kreeg een grote rol in het controleren – en in de hand houden – van de staatsuitgaven. Nieuwe belastingen konden alleen per wet worden ingevoerd. Lokale belastingen hadden goedkeuring van de koning nodig. De regering kon staatsleningen pas uitschrijven na parlementaire goedkeuring en na verkiezingen.¹⁶⁹ De *Arnhemsche Courant* was zeer positief over de openbaarheid van financiën, maar vond het ontbinden van de Kamer bij het aangaan van een lening wel ver gaan.¹⁷⁰

Donker wilde de Provinciale Staten voor de ene helft laten kiezen door de steden en de gemeenten en voor de andere helft door de grondeigenaren in de provincie. Of de keuze aan de stedelijke en gemeenteraden was of aan de burgers vermeldde hij niet expliciet, maar vier jaar later sprak hij zich wel onomwonden voor de laatste optie uit.¹⁷¹ Hij volgde Roest in de bepaling dat een derde van de leden jaarlijks moest aftreden.¹⁷² De stedelijke en gemeenteraden werden direct gekozen en traden periodiek af. Kiescolleges behoorden tot het verleden. De koning bleef burgemeesters benoemen.¹⁷³ De *Arnhemsche Courant* was hier niet enthousiast over. Doordat de bevolking het gemeentebestuur koos en de koning de burgemeester aanwees, kon deze laatste op weerstand stuiten. Beter was het om het gemeentebestuur drie kandidaten te laten voordragen, waaruit de koning een keuze maakte.¹⁷⁴ Donker nam enkele bepalingen over diverse vrijheden op. Hij garandeerde de godsdienstvrijheid en de koning kon religieuze diensten slechts schorsen als deze in strijd waren met de openbare orde. Het openbaar onderwijs was bij wet geregeld, maar het bijzonder onderwijs was vrij. Ten slotte legde hij de vrijheid van drukpers veel nadrukkelijker dan Thorbecke vast in de grondwet, weinig verbazend gezien de vele drukpersprocessen die hij had gevoerd. Iedereen was vrij om zijn gevoelens en gedachten via de drukpers te uiten. Mochten personen zich vervolgens door een publicatie in hun rechten aangetast voelen, dan was de uitgever niet verantwoordelijk als hij de drukker kon aanwijzen en hield de verantwoordelijkheid van de drukker op als de schrijver van het gewraakte stuk bekend was. Verhoging van het dagbladzegel was niet meer mogelijk.¹⁷⁵

De *Arnhemsche Courant* wist te melden dat Donkers grondwetsontwerp in Utrecht veel bijval vond, vooral onder de studenten. Zij zouden van plan

zijn geweest om een adres op te stellen en aan de koning te sturen.¹⁷⁶ Veel meer vermeldde de krant, die het toch had opgenomen voor Donkers *Proeve*, niet over de reacties in het land. Hieruit valt op te maken dat de bijval die Donker kreeg voor zijn hervormingsvoorstellen niet zo massaal was als de *Arnhemsche Courant* wilde doen voorkomen. Het *Algemeen Handelsblad* noemde de ideeën van Donker en Roest antinationaal, omdat ze rechtstreeks de directe Belgische verkiezingen in Nederland wilden kopiëren, terwijl deze hier niet pasten.¹⁷⁷ Of Donkers *Proeve* bij Thorbecke indruk heeft gemaakt is twijfelachtig. Twee jaar later wist hij niet meer of hij ooit een exemplaar gehad had of dat hij het was kwijtgeraakt.¹⁷⁸

Weliswaar kwamen Donkers standpunten vanaf de jaren veertig grotendeels overeen met die van doctrinair-liberalen zoals Thorbecke, zijn ideeën hadden een andere basis en zijn stijl was een andere. Donker was dan ook geen doctrinair-liberaal. Hij vond de noodzaak voor hervormingen niet in wetenschappelijke inzichten of historisch-sociologische ontwikkelingen, maar in misstanden die hij als advocaat in de praktijk tegenkwam. Zijn wensen waren geen uitvloeisel van uitgebreide theoretische grondslagen, eerder kernachtig geformuleerde voorstellen, die hij stevast in pleidooien, artikelen en brochures herhaalde. Daarnaast probeerde Donker veel meer dan de doctrinair-liberalen de publieke opinie te mobiliseren. Hoewel overtuigd van zijn eigen gelijk was Donker niet het type van de strenge onderwijzer, maar van de plooibare advocaat, die bereid was af en toe compromissen te sluiten.¹⁷⁹ Dit verschil zou pijnlijk duidelijk worden op het moment dat Thorbecke en Donker in 1848 met elkaar zouden moeten samenwerken.

Vlissingsche Courant

Uiteindelijk stelde de regering in 1840 een nieuwe grondwet voor, die enige niet onbelangrijke noviteiten bevatte, maar niet bracht wat de liberalen ervan verwachtten. Hiervoor moest de Tweede Kamer in dubbel getal bij elkaar komen. Ondanks Donkers pogingen lukte het hem niet om verkozen te worden.¹⁸⁰ Thorbecke slaagde wel. Hij was kritisch en liet zich tijdens de vergaderingen door middel van vurige redes horen. Hierdoor, en door zijn publicaties over de grondwet, domineerde hij nu de voorpagina's van onder meer de *Arnhemsche Courant* en zakte de aandacht voor Donker weg.

Niet lang na het aannemen van de nieuwe grondwet trad Willem I af. Onder de eerste jaren van het bewind van zijn zoon Willem II bestond er een constructieve sfeer tussen koning, ministers en parlement. De algemene verwachting was dat hij meer genegen zou zijn om hervormingen in het staatsbestel toe te staan dan zijn vader.¹⁸¹ De *Vlissingsche Courant* en de diverse katholieke dagbladen matigden hun toon, maar de *Arnhemsche Cou-*

rant bleef een stevige oppositie voeren, al was ze realistisch genoeg niet te denken dat die tot een grondwetswijziging zou leiden. De regering bleef de pers te vuur en te zwaard bestrijden. Naast de drukpersprocessen zette ze een nieuw middel in: het weggkopen van onwelgevallige journalisten. Zo kreeg Roest van Limburg een diplomatieke betrekking aangeboden, in de hoop dat de *Arnhemse Courant* haar toon matigde. Hij vertrok, maar de toon bleef hetzelfde.¹⁸² Donker raakte bij de *Arnhemse Courant* op de achtergrond. De krant volgde het proces tegen Eillert Meeter aanvankelijk op de voet en sprak uiteraard sympathie uit voor de beklaagde. Het blad nam grote delen uit de pleitrede van Donker voor de Hoge Raad over. Donker wist de aandacht niet vast te houden, latere pleidooien van hem in deze zaak vermeldde de krant slechts terloops en zonder nadere duiding.¹⁸³ Donker zocht naar een nieuw podium. In februari 1841 dacht hij met *De Volk der Vrijheid* een constitutioneel blad gevonden te hebben dat hem dat kon bieden, maar de krant voer onder de nieuwe hoofdredacteur Rienks toch een te radicale koers voor hem.¹⁸⁴

Begin 1842 ruimde Van Maanen, de representant van het strenge persbeleid, het veld. Het gezag van de steun en toeverlaat van Willem I was sinds zijn abdicatie tanende. Een niet gunstig ontvangen ontwerpwet van zijn hand bleek de druppel. Willem II wilde hem vervangen door een minister van wat minder reactionaire signatuur. De diverse kranten speculeerden direct wie hem kon opvolgen als minister van Justitie. De *Arnhemse Courant* meende dat dit ministerie, dat veel trekken had van 'de vadsigheid van eene gerontocratie', gebaat was bij 'een man van karakter'. De krant schoof, naast een aantal andere liberalen, Donker naar voren. De genoemde hervormers konden naar het idee van het blad bogen op publieke steun, maar het wist ook te vertellen dat 'de regering deze kandidaten der publieke opinie niet verkiest'.¹⁸⁵ Floris van Hall, niet genoemd door de oppositiepers, nam uiteindelijk plaats op het ministerspluche.

Na het vertrek van Roest van Limburg eind 1841 consulteerde Thieme Thorbecke over diens opvolging. Op voorspraak van de Leidse hoogleraar benoemde de eigenaar van de *Arnhemse Courant* zijn oud-student Nicolaas Olivier tot hoofdredacteur.¹⁸⁶ Donker raakte hiermee definitief zijn aansluiting met de krant kwijt. Dit ten gunste van Thorbecke, die met de benoeming van zijn vertrouweling de *Arnhemse Courant* als zijn spreekbuis kon beschouwen. Donker stond Thieme in november 1842 nog wel bij in een rechtszaak die hij had aangespannen omdat hij vond dat hij gegeven het formaat van zijn krant te veel zegelrecht (belasting op kranten) betaalde. De rechtbank in Arnhem had de vordering afgewezen en Donker pleitte succesvol voor Thieme bij de Hoge Raad.¹⁸⁷ Dit betekende niet dat Donker nog invloed had op de redactie. Thieme stond er immers om bekend dat hij de redacteuren van zijn krant vrijliet.¹⁸⁸

De *Vlissingsche Courant* had zich in 1839 al positief uitgelaten over Don-

kers brochures en ondersteunde in de opmaat naar de grondwetsherziening van 1840 zijn pleidooien voor ministeriële verantwoordelijkheid en directe verkiezingen. Daarna sprak de krant zich een tijd niet meer expliciet uit, maar na zijn verwijdering van de *Arnhemsche Courant* en het mislukken van *De Tolk der Vrijheid*, richtte Donker zich op de krant uit Zeeland. Hoofdredacteur Frederik van Sorge was in augustus 1843 naar Den Haag afgereisd. Mogelijk had hij daar contact gezocht met Donker, want vanaf oktober van dat jaar begon deze voor de *Vlissingsche Courant* te schrijven. De wat kleurloos geworden krant kreeg daarmee weer een felle toon. Donker ontplooiده zich nu als de politieke redactie van het blad.¹⁸⁹ De 51-jarige Donker vormde deze niet alleen, hij zocht voor zijn hernieuwde persactiviteiten steun bij een nieuwe generatie liberalen. Waarschijnlijk kwam hij met hen in contact via Piet Blussé. Deze 25-jarige net afgestudeerde jurist was in november 1842 begonnen als advocaat bij de Hoge Raad en ging een jaar later een maatschap met Donker aan.¹⁹⁰ Hij had een drietal studievrienden om zich heen verzameld, Jacob Christiaan Reepmaker, Michiel Johan de Lange en Gerrit de Clercq.¹⁹¹ Zij hadden kort tevoren hun studie rechten in Leiden voltooid en hadden de populaire grondwetscolleges van Thorbecke gevolgd.¹⁹² Samen met deze jonge juristen oefende Donker vanaf de herfst van 1843 invloed uit op de *Vlissingsche Courant*.

Ze deden voor het eerst van zich spreken in de *Vlissingsche Courant* op 6 oktober. Op die datum motiveerde de krant in een hoofdartikel de aanstaande koerswijziging. Zowel toon als inhoud hiervan kwam overeen met die van Donker rond de grondwetsherziening van 1840. De redactie hekelde de deplorabele staat van de rijksfinanciën, de langdurige en hardnekkige weigering België te erkennen en het gebrek aan mandaat van de regering. Om noodzakelijke hervormingen door te voeren, pleitte de krant voortaan voor rechtstreekse verkiezingen en een ontbindbare vertegenwoordiging ‘alles met het doel, om eene nationale kracht te vestigen’.¹⁹³

De *Arnhemsche Courant* reageerde positief op het nieuws dat het Zeeuwse blad zich weer in de gelederen van de oppositiebladen bevond, maar toch haalde deze laatste een aantal keren hard uit naar het blad van Thorbeckes vertrouweling Olivier. Eind november verschilden de kranten van mening of de regering de rentelasten op de staatsschuld eenzijdig kon korten. De *Vlissingsche Courant* was hier gezien de bijzondere omstandigheden voor en vond het vasthouden van ‘onze oude vriendin [*de Arnhemsche Courant, MudW*], die ons overigens wat al te knorrig wordt’ getuigen van een financiële dwaling die onherroepelijk tot een staatsbankroet zou leiden. Deze situatie was voor alle schuldeisers ongunstig. Daarnaast drukte een rentereductie alleen op de rijksten, terwijl een verhoging van de belasting nadelig was voor de hele bevolking. Het blad verweet de *Arnhemsche Courant* stelselloosheid.¹⁹⁴ Begin januari deed de *Vlissingsche Courant* er nog een schepje bovenop: ‘De *Arnhemsche Courant* [...] vit en hekelt, zij wil de heilige na-

komings van wetten en reglementen en schijnt niet in te zien, dat coteriegeest onzer instellingen tot allerlei knoeijerijen aanleiding geeft.’¹⁹⁵ Daarna verminderde de kritiek wel iets, maar er bleven inhoudelijke verschillen bestaan. Zo pleitte de *Arnhemsche Courant* voor afschaffing van de Eerste Kamer, terwijl de *Vlissingsche Courant* in de lijn van Donkers eigen opvattingen meende dat dit de positie van de koning in het staatsbestel ondergroef.¹⁹⁶ Verschillende stukken in de krant waren met ‘D.D.C.’ of ‘D.C.’ ondertekend, maar soms ook met Donkers volledige naam. De artikelen verschilden nogal in stijl. Het is aannemelijk dat Donker de stukken niet allemaal zelf heeft geschreven, maar dat de groep juristen rond hem eveneens onder zijn naam publiceerde. De artikelen zullen dan in ieder geval in overleg met Donker zijn samengesteld.¹⁹⁷

Net als enkele jaren ervoor in de *Arnhemsche Courant*, toonde Donker geen vertrouwen te hebben in de beide Kamers. De excessieve staatsuitgaven waren niet aan de koning te wijten, maar aan Kamerleden die geen controle uitoefenden. Hij benadrukte dat het falen niet aan persoonlijke gebreken lag, maar door de instelling zelf kwam, gekozen door slechts 480 leden van Provinciale Staten. Daarom ging van hen geen hervorming uit. De koning moest een wet uitvaardigen die alle stemgerechtigde burgers bijeenriep om voor elke 30.000 inwoners één afgevaardigde te kiezen. Deze afgevaardigden mochten zich dan buigen over een grondwetswijziging, afkomstig van de koning. Hierdoor kwam volgens Donker ‘een nationaal werk’ onder leiding van Willem II tot stand.¹⁹⁸

Aan de constructieve sfeer tussen koning, kabinet en Kamer kwam een eind toen bleek in welke deplorabele staat de rijksfinanciën verkeerden. Er was een enorme schuldenlast gegroeid, die kolossale rentebetalingen met zich meebracht, terwijl de opbrengsten uit de koloniën juist tegenvielen. De Tweede Kamer wilde zeer tegen de zin van Willem II bezuinigen op defensie-uitgaven, de grootste kostenpost op de begroting. De financiële nood werd steeds hoger. De Kamer dreigde de tweejarigebegroting voor 1844 en 1845 te verwerpen. De ministers Rochussen en Van der Heim van Duivendijke zagen geen brood meer in de situatie en traden af. Hierop schoof Floris van Hall zichzelf als minister van Financiën naar voren. De uitgesproken conservatieve De Jonge van Campensnieuwland trad aan als minister van Justitie waardoor de liberale hoop op een snelle grondwetsherziening verdween. Ondertussen ging Van Hall voortvarend aan de slag en deed verschillende voorstellen voor de dekking van oude tekorten. In de laatste dagen van 1843 kwam hij met zijn meesterstuk: een wetsvoorstel tot *vaststelling van eene buitengewone belasting op de bezittingen en daarmede gepaard gaande vrijwillige geldlening*. Van Hall converteerde oude leningen naar leningen met een rentepercentage van drie procent, daarnaast voerde hij een belasting van anderhalf procent in op alle bezittingen – zowel roerende als onroerende zaken – tenzij voor eind maart een lening van 117 miljoen gulden voltekend was.¹⁹⁹

In de liberale pers ontstond direct discussie over de monsterwet, zoals het voorstel al snel heette. De *Arnhemsche Courant* vond dat de regering de rentebetalingen niet mocht korten aangezien dit een aantasting van het eigendom was. Bovendien vreesde de krant precedentwerking.²⁰⁰ Donker betoogde in de *Vlissingsche Courant* juist dat de wet een noodmaatregel vormde. De vrees dat iets dergelijks nogmaals moest gebeuren had geen grond. Zelfs onder de Franse overheersing – toen door tiërcering nog slechts een derde van de rente op de schuld werd uitbetaald – was er maar éénmaal gekort. Het alternatief om de kosten te dekken – een belasting op bezittingen – was voor Donker een gruwel: dit remde investeringen af, vernietigde productiecapaciteit en leidde uiteindelijk alleen maar tot meer belasting. Hij vervolgde zijn tirade tegen de invoering van een belasting op het bezit: ‘al wat wij na de invoering dezer wet zullen bezitten, daarop is gedrukt, het zegel van den staat, welke het op kan eischen, als de behoefte van den staat het vordert’. De lastendruk was zo hoog aan het worden ‘dat zij letterlijk over dreigt te slaan, tot een Oostersche dwingelandij’. De vrijheid van alle burgers was in het geding en Donker riep de wetgevers op deze onzalige belasting tegen te houden.²⁰¹

Het alternatief – een lening – zag Donker eveneens niet zitten. Hij vreesde dat deze de middenklasse trof. Hij redeneerde dat de rijksten makkelijk het geld konden opbrengen om direct de betreffende obligaties te kopen, ook al leverde dit maar drie procent rente op. Anderen, die wel bezit hadden en daarom een belasting vreesden, hadden niet direct de benodigde constante middelen. Aanvankelijk waren de effecten nog niet zoveel waard, maar naarmate de sluitingsdatum dichterbij kwam, zouden ‘middelmattig gegoede landeigenaren en neringdoende lieden’ uit alle macht proberen obligaties op te kopen, waardoor de prijs opliep. Op die manier was het onafwendbaar voor ‘de gezeten midden-klasse [om] het slagtoffer der rijksten te worden’. Daarnaast was hij bevreesd voor speculatie. De ‘eerlijke inschrijver’ liep gevaar omdat ‘er afgerigte geldwolven op uit zijn, om hunne beurzen te ledigen en zich ten hunnen koste te verrijken’. Donker had verder geen goed woord over voor de koppeling tussen de lening en de dreigende belasting. Hij vermoedde de hand van ‘beurs-speculanten’ in de totstandkoming van de wet en hield ‘de hooge regering voor misleid’.²⁰² De *Arnhemsche Courant* beval het betoog van Donker aan en nam het eerste deel van zijn stuk integraal over.²⁰³ Thorbecke was wat verbaasd over Donkers theorie: ‘Donker gelooft den sleutel te hebben ontdekt van een knoeiaanleg’.²⁰⁴

Na veel discussie gingen beide Kamers begin maart akkoord met de monsterwet. Door de uiterste inschrijfdatum voor de lening een week te verlenen en door bijdragen van Willem II en zijn kort daarvoor overleden vader, werd deze ternauwernood voltekend en was de gewraakte belasting op het bezit afgewend. Donker erkende het succes maar noemde het tegelijkertijd een ‘maatregel van behoud’. Pers en publiek bejubelden de regering, maar

de monsterwet was in feite een ‘een gepleisterd graf’. De natie was gedwongen geweest te tekenen voor een lening waarvan het de voorwaarden amperkende, daartoe gedwongen ‘door bedreigingen, [...] door intimidatie, intrigue, huichelarij’. Donker meende dat men massaal spijt had van intekening en hij vatte dit op als een teken van groeiende afkeer tegen de regering. Hij wilde dat de *Vlissingsche Courant* de stem zou zijn van deze groep.²⁰⁵

Die spreekbuis van de oppositie en Donkers medewerking hieraan zouden vooralsnog tijdelijk blijken. Hoofdredacteur Frederik van Sorge was vanwege een zakelijk geschil vertrokken en sindsdien ontbrak een echte redactie bij de *Vlissingsche Courant*. Stukken werden toegestuurd aan drukker Anna van Bieren – opvallend genoeg een vrouw –, die zelf de krant opmaakte. Als gevolg hiervan kwam het meer dan eens voor dat de krant artikelen van tegengestelde aard opnam – soms in hetzelfde nummer –, wat bij Donker en zijn juristenclub tot verontwaardiging leidde. In 1845 verminderden zijn inzendingen en in juni 1845 hielden deze helemaal op.²⁰⁶ De juristen spraken zich eind 1844 en begin 1845 nog uit vóór het Negenmannenvoorstel.²⁰⁷ Toen de Tweede Kamer het voorstel voor grondwetsherziening door Thorbecke en de zijnen niet eens in behandeling wilde nemen, was de hoop op een snelle aanpassing van de constitutie verdwenen. Donkers verminderde interesse in de krant is uitgelegd als gevolg van zijn ‘instrumentele visie’ op de journalistiek.²⁰⁸ Hoewel hij als activist dagbladen en brochures zeker als middel zag om voor hervormingen te pleiten, was hij overtuigd van het intrinsieke belang van de vrije pers. Andere zaken speelden zeker ook een rol. Donker toonde zich binnenskamers aan zijn vriend De Kempenaer gedesillusioniseerd en vond zich te oud om zijn strijd voort te zetten.²⁰⁹ Daarnaast waren er privéproblemen. Donker was in april 1846 van zijn tweede vrouw gescheiden. Hierin had wellicht één van de juristen in zijn groep een rol gehad. Bovendien was hij door zijn openlijke steun aan het Negenmannenvoorstel in ongenade gevallen bij de koning en nadat de politie zijn banden met Eillert Meeter had ontdekt, schaduwden agenten hem.²¹⁰ Hij kwam in een kwaad daglicht te staan en dit zal een reden zijn geweest om zijn persactiviteiten op een lager pitje te zetten.

Toch keerde Donker twee jaar later terug voor een aantal artikelen in de *Vlissingsche Courant*. In het najaar van 1847 leek er voor de voorstanders van grondwetsherziening een sprankje hoop te ontstaan, toen Willem II een wijziging aankondigde. Deze was noodzakelijk omdat bepalingen over het decentraal bestuur en het kiesrecht elkaar tegenspraken. Wat niet tot hoop stemde, was dat de koning zich door twee zeer behoudende adviseurs liet bijstaan. De intentie was een zuiver administratieve aanpassing.²¹¹ Toch maakte het woord grondwetsherziening alleen al de tongen los. Het bracht Donker ertoe om zijn pen weer op te pakken. Vanaf november 1847 schreef hij een negental artikelen in de *Vlissingsche Courant* over de ophanden zijnde wijziging. Begin maart 1848 verscheen het laatste artikel van zijn hand: de gebeurtenissen in die maand overvielen ook hem.²¹²

Donker concludeerde dat de aangekondigde herziening ‘eerder mistrouwen dan tevredenheid’ veroorzaakte. Hij verwachtte dat de regering zou zien dat alleen een minimale herziening niet houdbaar was. In afwachting van deze voorstellen herhaalde Donker zijn politieke programma. Voor het eerst liet hij zich positief uit over ‘eene belasting op de inkomsten’, als dit betekende dat de accijnzen die de handel in de weg stonden verdwenen. ‘De weinig gegoede meerderheid’, zo redeneerde hij, moest ‘worden ontlast en de gegoede minderheid zwaarder [...] belast’. Het ‘niet ontvangend deel der natie’ had geen invloed en dat was nu juist het deel dat er belang bij had ‘goedkoop geregeerd te worden’. Vooral de behoudende minister van Binnenlandse Zaken, Lodewijk Napoleon van Randwijck, moest het ontgelden. Zijn voornamen deden herinneren aan de periode van Franse overheersing, wat voor Donker een dankbaar onderwerp van spot was.²¹³

Ondertussen was Floris van Hall in de laatste dagen van 1847 afgetreden omdat hij vond dat de voorgenomen grondwetsherziening niet voldoende was. Donker had voor het ontslag geen goed woord over en beschouwde hem als ‘politisch dood’. Zijn monsterwet achtte Donker typerend voor de slechte gesteldheid van individuele vrijheden en rechtsgelijkheid. Hij voelde ondertussen dat er in Europa wat gaande was. Eind januari merkte hij op: ‘de groote strijd tusschen het behoud en de hervorming is onvermijdelijk; zij zal links en regts worden gestreden; moet Nederland daarin worden medegesleept?’ Opstanden in Sardinië en Napels hadden geleid tot liberale grondwetten. De ‘matige en bedaarde zin’ van de leden van de reformistische Amstelsociëteit – hierover in het volgende hoofdstuk meer – moest tot voorbeeld strekken van een nieuwe grondwet die een einde maakte aan de voorrechten van de aristocratie. De herzieningsvoorstellen waren aan de Raad van State aangeboden, maar de inhoud ervan was niet publiek. Donker zag hierin een poging van de ministers om de koning te misleiden wat er werkelijk onder het volk leefde. De onrust was inmiddels naar Frankrijk overgeslagen en Donker nam aan België een voorbeeld. Aan dit land zou alle onrust voorbijgaan, omdat het in tegenstelling tot zijn noorderbuur wel een liberale grondwet had. De enige oplossing om de internationale woelingen buiten de Nederlandse landsgrenzen te houden was een onmiddellijke grondwetsherziening in liberale zin met directe verkiezingen. De regering moest zich niet te veel gelegen laten liggen aan de wil van de beide Kamers: ‘de regeering en de regeering alleen heeft op dit oogenblik haar lot en dat van Nederland in handen; uitstel of halve maatregelen leiden tot eenen gewissen ondergang’.²¹⁴

Dit was de situatie vlak voordat de gebeurtenissen in maart 1848 ertoe leidden dat de koning een beroep op Donker deed om zelf met een grondwetsvoorstel te komen. Donker bediende zich van de drukpers zoals hij dat al twintig jaar gedaan had: vooral als middel om zijn herzieningsvoorstellen aan een breder publiek kenbaar te maken, maar ook uit idealistische mo-

tieven, getuige de veelvuldige pleidooien voor persvrijheid die hij in de rechtszaal had gehouden. Op sommige momenten toonde hij zich in zijn brochures en krantenartikelen erg fel, zoals bij zijn eerste optreden in *De Bijenkorf* of later in de *Arnhemse Courant*, op het moment dat hij Thieme bijstond in een persproces. Vanaf de ophanden zijnde grondwetsherziening van 1840 gebruikte Donker de drukpers als actiemiddel. Niet alleen publiceerde hij veel brochures in deze tijd, ook zijn toon verhevigde. Toen hij ontevreden was over de beperkte hervormingsgezindheid van Kamerleden, wendde hij de krant aan om anderen aan te sporen, onder meer door alle kiesgerechtigden te vragen hun stembiljetten terug te sturen. In de jaren veertig deed Donker meermaals een beroep op koning en volk omdat Tweede Kamerleden in zijn ogen vertegenwoordigers van het behoud en daarmee niet te vertrouwen waren. Door zo zijn achterban te bespelen kreeg Donkers optreden een wat populistisch randje. Dit onderscheidde hem van andere publicisten in deze periode, met name Thorbecke. Zijn herhaalde ageren tegen de Tweede Kamer en de rechterlijke macht versterkte dit beeld. Donker betichtte Kamerleden en rechters ervan er voor hun eigen gewin te zitten en niet aan het algemeen belang te denken. Ze waren in zijn ogen ‘baantjesjagers’, afkomstig uit de hoogste klassen, die relatief weinig bijdroegen aan de schatkist, maar wel alle voordelen genoten. Deze felle anti-establishmenttoon was opmerkelijk, gegeven het feit dat Donker zelf uit de hogere kringen kwam en een succesvolle advocatenpraktijk had. Toch stond hij erom bekend dat hij evenzeer contacten onderhield met personen van een heel ander allooi. Deze complexe samenloop van activiteiten in boven- en onderwereld verkent het volgende hoofdstuk nader.

Familiewapen Donker Curtius